

Veileder for integrering av besøksforvaltning i planarbeid

Formål

Veilederen viser hvordan besøksforvaltning kan integreres i plansystemet for en mer helhetlig koordinering av reiselivet og den lokale samfunnsutviklingen.

Målgruppe

Veilederen er rettet mot alle som er involvert i kommunal planlegging etter plan- og bygningsloven, men også mot regionale forvaltningsmyndigheter.

Nytte

Veilederen presenterer eksempler, verktøy og ressurser som legger til rette for å jobbe med miljømessige, sosiale og kulturelle aspekter; ta hensyn til både fastboende og besøkendes behov; og være forberedt på utfordringer.

Veileder for integrering av besøksforvaltning i planarbeid

Bruks-anvisning

Veilederen er delt i tre moduler som leder leseren inn i tematikken (modul I), viser hvordan besøksforvaltning kan integreres i ulike plantyper (modul II) og gir en oversikt over verktøyer og ressurser som kan brukes (modul III). Veilederen bør brukes sammen med sluttrapporten fra INNOMET-prosjektet ([TØI-rapport 2018/2024](#)).

Bakgrunn

Veilederen er et resultat av forsknings- og innovasjonsprosjektet INNOMET med deltakelse fra Krødsherad (prosjekteier), Nesbyen, Sigdal, Flå og Nore og Uvdal kommuner; Buskerud/ Viken fylkeskommune; og NMBU, NINA og TØI (prosjektledelse). Prosjektet er finansiert av Regionalt Forskningsfond Viken.

Forfattere

Iratxe Landa-Mata (TØI), Gry Rustad Pettersen (TØI), Vegard Gundersen (NINA), Petter Dybedal (TØI), Knut Bjørn Stokke (NMBU), Jan Vidar Haukeland (TØI), Frants Gundersen (TØI), Marianne Knapskog

Modul I – Innføring

1. Introduksjon til besøksforvaltning
2. Besøksforvaltning i planarbeid – Hvorfor?
3. Veilederens funksjon og formål
4. Oversikt over veilederens verktøykasse
5. Råd for integrering av besøksforvaltning i planarbeidet

Modul II – Besøksforvaltning i planarbeid

1. Medvirkning er viktig i alle faser
2. Besøksforvaltning i planstrategi
3. Besøksforvaltning i samfunnsdelen
4. Besøksforvaltning i arealdelen
5. Besøksforvaltning i kommunedelplaner og andre plantyper

Modul III – Verktøykasse

1. Metoder & virkemidler for å styre ferdsel i natur
2. Metoder for vurdering av tjenesteytelser
3. Metoder for reiselivsrelatert verdiskaping og for å overvåke miljømessige, sosiale og kulturelle verdier over tid
4. Ytterligere ressurser og veiledningsmateriale

Modul I

Innføring

I modul I kan du bli kjent med:

1. begrepet besøksforvaltning
2. hvorfor det er viktig å integrere besøksforvaltning i planarbeid
3. hvordan denne veilederen bidrar til besøksforvaltning og til integrering av besøksforvaltning i planarbeid
4. hvordan dere kan bruke veilederens verktøykasse for å integrere besøksforvaltning i planarbeid
5. råd for integrering av besøksforvaltning i planarbeidet

1. Introduksjon til besøksforvaltning

«Besøksforvaltning betyr derfor at man sikrer en bærekraftig utvikling som er innenfor grensene til det natur, landskap, miljø, lokalsamfunn og lokal kultur tåler, samtidig som det gir grunnlag for sunn næringsdrift og lokal verdiskaping. Målet med besøksforvaltning og besøksledelse er å finne den optimale balansen mellom bruk av et sted og det å ta vare på stedets ressurser på en bærekraftig måte» (Nordland fylkeskommune, 2019, s. 4).

Stadig flere velger Norge for ferie- og fritidsopplevelser (NOU 2023:10). Reiselivet er i rask utvikling, og mange reisemål blir stadig mer populære blant både nordmenn og utlendinger over hele landet. Det er også forventet at denne veksten skal fortsette i årene framover (Menon 2023).

Mange norske reisemål er basert på kvaliteter i naturen som turstier i flott landskap, møte med dyreliv i hav og på land, unike utsiktspunkt og naturfenomen som nordlys og midnattssol (NOU 2023:10). Mange kommuner ønsker også å være attraktive reisemål, ettersom det forventes at reiselivet vil ha positive ringvirkninger i form av flere lokale arbeidsplasser og økt verdiskapning.

Samtidig kan reiselivet også påvirke lokalsamfunnene i stor grad, ettersom både produksjonen og forbruket av reiselivstjenester skjer på samme sted og på samme tidspunkt (Nordland fylkeskommune, 2019). Reiselivet er også en mangfoldig og sammensatt aktivitet, og effektene kan derfor avleses langs flere dimensjoner.

Reiselivet kan gi mange muligheter for vekst og positiv utvikling samtidig som det kan bidra til økt press på verdifulle arealer, kommunenes tjenestetilbud og de fastboende, og kan derfor resultere i økte konflikter mellom ulike lokale interesser.

Flere besøkende kan være et gode for lokalsamfunnet, og kan for eksempel bety økte kommunale inntekter fra eiendomsbeskatning, et bedre kundegrunnlag for lokale butikker og en utvidelse av tjenestetilbudet som også gagnar de fastboende. Samtidig kan flere besøkende utfordre arealbruk og kommunale tjenester, og lokalbefolkningens opplevelse av hjemstedet kan endres i negativ retning (Sharpley & Sharpley, 1997). En problemstilling som får økt oppmerksomhet, er bruk av arealer for utbygging av fritidsboliger, ettersom det bygges mange nye hytter hvert år, og det er planlagt et stort omfang av nye hyttefelt (Blumentrath mfl. 2022).

Hvis ikke utfordringene løses, kan et økende antall gjester bli et stort problem framfor å være en ressurs for en ønsket lokalsamfunnsutvikling.

Besøksforvaltning tar sikte på både å utnytte mulighetene og løse utfordringene slik at både besøkende og fastboende sikres gode opplevelser (NOU 2023:10). Besøksforvaltning er nyttig for kommuner som ønsker å **være forberedt** på å håndtere disse utfordringene.

Besøksforvaltning er en tilnærming der bruken av et område er slik at den både gir grunnlag for lokal verdiskaping og næringsutvikling, og balanseres med ivaretagelse av de lokale ressursene. **Bærekraft** er altså kjernen i god besøksforvaltning – fellesgodene skal forvaltes slik at de har verdi også i framtiden. Slik vil besøksforvaltning kunne bli et verktøy for bærekraftig utvikling.

Besøksforvaltning handler også om **involvering av lokalsamfunnet**. En besøksforvaltning som tar utgangspunkt i lokalsamfunnet og de fastboende, bygger også på deres kunnskaper om hjemstedet.

Arbeidsoppgavene og ansvaret er som regel fordelt mellom mange aktører på tvers av forvaltningsnivåer, og **besøksforvaltning krever dermed samarbeid** mellom disse.

I Norge er det lite erfaring med organisert besøksforvaltning utenfor verneområdene (Haukeland m. fl. 2021), og tilnærmingen er heller ikke særlig godt kjent (Lundberg m. fl. 2021). Det finnes også få konkrete verktøy for å ta i bruk besøksforvaltning.

Når det er sagt, praktiseres det allerede i dag ulike former for besøksforvaltning mange steder rundt om i landet. Man har høstet erfaringer både fra verneområder og fra arealer og lokalsamfunn utenfor vernegrensene, og besøksforvaltning kan like gjerne tas i bruk for å håndtere områder under press som være et verktøy for å videreutvikle reiselivet i kommuner med et beskjedent antall tilreisende (Stokke m. fl. 2023).

2. Besøksforvaltning i planarbeid

Hvorfor er det viktig å integrere besøksforvaltning i planarbeid?

- **Kommunen har et spesielt ansvar og en gyllen mulighet!** Kommunen har en viktig rolle i besøksforvaltning. Først og fremst som samfunnsutvikler og som ansvarlig for ulike tjenester som helsetilbud og beredskap. Dette inkluderer ansvar for planlegging etter plan- og bygningsloven og for oppfølging av statlige føringer og regionale planer. Planlegging etter plan- og bygningsloven er vårt viktigste redskap for å sikre en helhetlig og tverrsektoriell utvikling.
- Besøksforvaltning kan bidra til en mer **stedssensitiv planlegging** hvor det i større grad tas hensyn til det som er viktig for lokalbefolkningen og de besøkende. I en medvirkningsprosess kommer forskjellige synspunkter fram i lyset. Da kan gevinstene bli tydeligere, og eventuelle konflikter kan løses konstruktivt.
- Når besøksforvaltning integreres i plansystemet, kan **fellesgodene** forvaltes med utgangspunkt i lokalsamfunnets kunnskaper og prioriteringer. I den kommunale arealplanleggingen skal man ta stilling til hva og hvor det kan bygges og hvilke områder som bør bevares og vernes. Det samme gjelder hensynet til sårbare naturområder.

- **Verneområder kan sees i sammenheng med lokalsamfunnet.** I kommuner med store verneområder vil det være mye å hente på å koordinere besøksstrategien innenfor verneområdet med besøksforvaltning i den kommunale planleggingen utenfor vernegrensen (Stokke 2017). For kommuner med mye besøk i form av hyttefolk og andre turister, kan integrering av besøksforvaltning i planarbeidet bidra til å samordne reisemålsutviklingen med en ønsket lokal samfunnsutvikling.

Med utgangspunkt i dette vises i [modul II](#) hvordan **besøksforvaltning kan integreres i ulike plantyper.**

Modulen fokuserer på det **kommunale plansystemet** som består av flere ulike type planer.

Men besøksforvaltning og planlegging kan også skje på tvers av kommunegrenser. Noen ganger deler kommuner samme natur- og eller verneområde og da kan **interkommunalt samarbeid** være en god løsning (Stokke mfl. 2016).

3. Veilederens funksjon og formål

Hvordan bidrar denne veilederen til besøksforvaltning og integrering av besøksforvaltning i planarbeid?

- Veilederen peker på viktigheten av å integrere besøksforvaltning i offentlige planer og planleggingsprosesser. Med dette bidrar veilederen til **forankring og refleksjon** hos kommunale og regionale plan- og forvaltningsmyndigheter, og til en **felles forståelse** av utfordringer.
- Veilederen angir **metoder** som kan tas i bruk, inkludert **eksempler** på hvordan disse kan brukes **for å integrere besøksforvaltning i videre planarbeid**.
- Veilederen er ikke ment å skulle være dekkende for alle relevante indikatorer innen de ulike bærekraftdimensjonene, men metodene som er valgt ut, **reflekterer** like fullt noen **sentrale miljømessige, sosiale og kulturelle bærekraftaspekter**.
- Veilederen beskriver både fremgangsmåter og virkemidler for å styre ferdsel i sårbar natur samt metoder for vurderinger av tjenesteytelser, økonomisk verdiskaping og sosio-kulturelle effekter. Anvendelsen av metodene/verktøykassa kan bidra til å **bedre kunnskapsgrunnlaget**, som er viktig for både fastboende og besøkende.
- Målsettingen har vært å utvikle en veileder og en verktøykasse som både kan være til hjelp i det videre arbeidet med besøksforvaltning i regionen Norefjell-Reinsjøfjell og som er av interesse for mange andre regioner og lokalområder med rask reiselivsutvikling.
- Metodeanvendelsene har åpenbart **overføringsverdi**. Felles for mange reiselivskommuner er nettopp at de ønsker å utvikle lokalmiljøer som både er gode bosteder og attraktive områder å besøke.
- Veilederen bygger på eksempler og ressurser som allerede finnes i dag og som berører besøksforvaltning. Målet er å senke terskelen for å ta disse i bruk der det er behov for det.
- Til sammen letter veilederen arbeidet med veiledning og **rådgiving** for fylkeskommunen ved å samle nyttige metoder, eksempler og ressurser på ett sted.

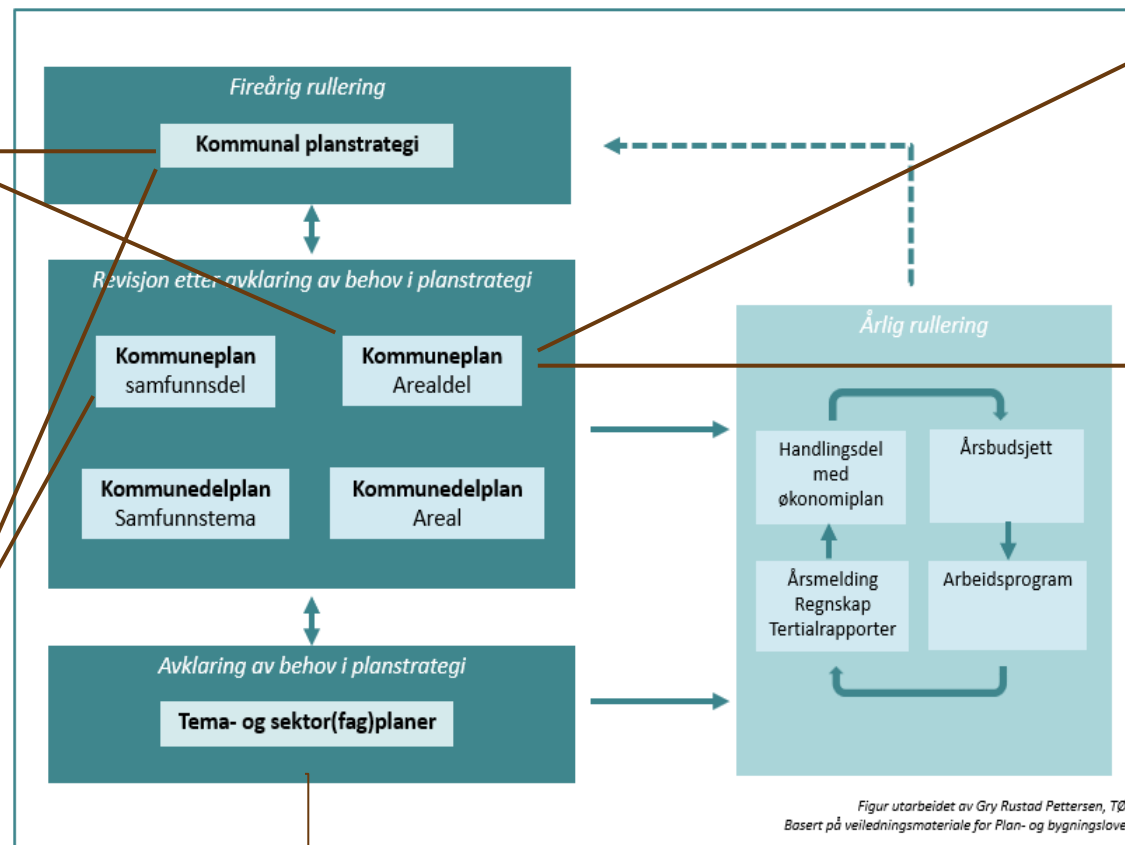
4. Oversikt over veilederens verktøykasse

Hvordan kan veilederens verktøykasse brukes for å integrere besøksforvaltning i planarbeid?

Verktøykassa viser metoder for å skape et godt og oppdatert kunnskapsgrunnlag. Det bidrar til at planarbeidet tar hensyn til miljømessige, sosiale og økonomiske aspekter.

På [sidene 57-61](#) presenterer vi metoder som kan brukes for å **veie økonomiske ringvirkninger mot kostnader** som oppstår ved å bygge ut arealer og videreutvikle reiselivet

På [sidene 44-50](#) presenterer vi metoder som kan brukes for å **vurdere tjenesteytelser** som kan være nyttige for å **avdekke potensialer og behov for tjenesteutvikling samt identifisere utfordringer**. Dette er nyttig kunnskap som kan følges opp i handlingsplanen, egne planer og/eller interregionale planer

På [sidene 35-42](#) presenterer vi en metode som kan brukes for å se på **effekter av hyttebygging og ferdsel på naturgrunnet** – noe som kan være nyttig som grunnlag for «planvask» og utforming av retningslinjer og bestemmelser i planer

På [sidene 51-55](#) presenterer vi en metode for å **kartlegge fastboendes og hyttebrukeres tilgjengelighet til ulike type tjenester** og dermed vurdere hvor er det mest hensiktsmessig å bygge boliger, hytter og/eller tjenesteinfrastruktur

Metodene kan også brukes for å jobbe med **sektorspesifikke tiltak** rettet mot tjenesteytelsen ([s. 44-50](#)), næringsutvikling ([s. 57-61](#)) og/eller andre viktige aspekter for befolkningen ([s. 62-66](#))

5. Råd for integrering av besøksforvaltning i planarbeidet

- **Besøksforvaltning passer i alle planer!** Plan- og bygningsloven er sektorovergripende og gir kommunene en god verktøykasse i arbeid med besøksforvaltning. *Besøksforvaltning kan tas inn i alle kommunens planer, og kommunen kan også velge å lage en egen plan for besøksforvaltning.*
- **Start der dere er!** Selv om planstrategien er den planprosessen der kommunestyret prioriterer sine planer for den kommende perioden, trenger dere ikke å vente i fire år før arbeidet med besøksforvaltning starter opp. Om det er i arbeidet med kommuneplanen at tankene om besøksforvaltning dukker opp, begynn med kommuneplanen. Om det ikke er noen aktuelle planprosesser der besøksforvaltning kan integreres, start med å hente inn kunnskap om utfordringer og muligheter.
- **Besøksforvaltning skal bygge på kunnskap!** Kunnskap er nødvendig for å nå målet om å ivareta bærekraft og lokal verdiskapning. Dette kan være kunnskap om hva som skjer i egen kommune, i nabokommunene og i regionen. Kunnskap må være grunnlaget for de prioriteringene som skal gjøres.
- **Tenk kortsiktig og langsiktig samtidig!** Det er viktig å se langt fram for å styre stødig, men det er også fornuftig å jobbe med det som skjer her og nå. De ulike planene har forskjellige tidshorisonter, og besøksforvaltning bør integreres både i planer med kort tidshorisont og planer som har lengre tidshorisont.
- **Forankring og medvirkning er viktig!** Forankring og medvirkning er helt sentralt for å lykkes med besøksforvaltning. Det er gjennom disse prosessene det skapes balanse mellom muligheter og utfordringer, mellom vern og utvikling, og mellom besøkende og fastboende. Ikke minst er dette viktige prosesser for å hente kunnskap og informasjon.
- **Helhet og sammenheng er smart!** Når man sitter på hver sin tue, er det fare for at misforståelser oppstår. Ved å jobbe sammen og på tvers av interesseområder, kan muligheter fanges opp og ressursene utnyttet bedre. Konflikter kan løses tidligere og raskere når det er samarbeid om besøksforvaltningen. Det å involvere de som blir berørt, bidrar til å unngå konflikter. Dette gjelder også internt i kommuneadministrasjonen! Kanskje kommunen skal opprette et tverrsektorielt råd for besøksforvaltning?
- **Ta misnøyen på alvor!** Det vil alltid være ulike interesser og meninger om planlegging av arealer og ressurser, og det er viktig å ta høyde for dette i planleggingen. En god prosess kan bidra til større aksept for planvedtaket selv om ikke alle er enige i prioriteringer og innhold. Å være enige om å være uenige kan noen ganger være det beste resultatet av en god prosess.
- **Planvask gir oversikt!** Gamle planer kan være i strid med dagens mål for samfunnsutviklingen. Planvask er en metode for en systematisk og strategisk gjennomgang av kommuneplanens arealdel og eldre reguleringsplaner slik at plangrunnlaget møter dagens kunnskap, politikk og lovverk. Kommunen står ganske fritt til å oppheve gamle reguleringsplaner (se for eksempel enkelplanlegging.no for veiledning).
- **Besøksforvaltning handler om å være forberedt!** Noen ganger kjenner kommunen til hvem som kommer på besøk, hvor mange de er og hva som kreves av vertskapet. Andre ganger skjer det noe som ingen var forberedt på! Det kan være en naturperle som får en plutselig popularitet i sosiale medier, og trengsel av folk oppstår der det ikke har vært så mange før. Eller været kan by på utfordringer som setter mange besøkende i en situasjon der de trenger hjelp fra kommunens beredskapstjeneste. Når besøksforvaltningen er helhetlig og sektorovergripende både i planer og i praksis, kan også de uventede situasjonene håndteres på best mulig vis!

Modul II

Besøksforvaltning i planarbeid

I modul II kan du:

- Blir kjent med hvorfor medvirkning er viktig både for besøksforvaltning og i planlegging
- Lære om hvordan besøksforvaltning kan integreres i planarbeid og ulike faser av plansystemet.
- Bli inspirert av eksempler der man er godt i gang med å integrere besøksforvaltning i planarbeid. Alle eksempler er hentet fra Vågan kommune som har jobbet mye med besøksforvaltning

1. Medvirkning er viktig i alle faser

Medvirkning er viktig for besøksforvaltning og i planlegging.

Det er ulike form for medvirkning, og vi illustrerer hvordan man kan tilrettelegge for gode medvirkningsprosesser ved bruk av noen eksempler.

Det er viktig at kommunesamfunnet er med på å definere hvordan de vil ha det og hva som skal til for å komme dit, og dette må ivaretas gjennom gode prosesser for **medvirkning**.

Plan- og bygningsloven blir ofte omtalt som prosesslov, noe som peker på at loven sterkt vektlegger aktiv deltakelse og samarbeid. Loven beskriver juridiske krav og forventninger til medvirkning, men utover å sette minstekrav om offentliggjøring og høringer, er det ganske stor frihet i hvordan aktiv deltakelse skal gjennomføres. Hensikten med medvirkning er at **planen skal få best mulig innhold**, men også at den enkeltes **rettssikkerhet** er ivaretatt ved at hver og en **får informasjon** om hva som skjer og at det gis **mulighet til å ytre sin mening**.

Medvirkningen bør tilpasses ulike plantyper, hvor aktiv medvirkning i særlig grad bør vektlegges i kommunenes strategiske og overordnede planer, f.eks. i kommuneplanens samfunnsdel og arealdel. Her vil dialog og samarbeid være sentralt, som kan gjennomføres på grendenivå.

Medvirkning kan gjennomføres ved å involvere innbyggere og representanter for ulike interesser inn i arbeidsgrupper eller ved å gjennomføre medvirkning på grendenivå. **Medvirkning er krevende**, og fordrer en klar ledelse som sørger for at alle stemmer blir hørt, også de svake stemmene i samfunnet. Det kreves derfor en klar prosessledelse og gjennomtenkte metoder for å sikre at alle kommer til orde på en mest mulig hensiktsmessig måte.

Det kan velges **ulike grader av involvering**, som medvirkningstrappen nedenfor viser. Det er særlig medvirksnivåene i midten av trappa som er mest aktuelle for planlegging etter plan- og bygningsloven.

Figur 1. Variant av medvirkningstrappen hentet fra www.mittnumedal.no

Det er gjort gode erfaringer med aktiv medvirkning på grendenivå i Nordland fylkeskommunes pilotprosjekt i besøksforvaltning. Her ble det gjennomført prosesser med basis i følgende spørsmål*:

- 1. Hvorfor trenger vi besøkende?** Hva skal reiselivet bidra med for oss (vårt samfunn)?
- 2. Hva har vi som gjør at folk ønsker å besøke oss?**
- 3. Hvor og når ønsker vi besøkende?** Hvilke områder vil vi dele med andre, og er det noen områder vi ønsker å skjerme?
- 4. Hvem vil vi «invitere hjem»?** Hvilken type besøkende ser vi fram til å få på besøk? Er det noen typer besøkende vi ikke aktivt ønsker å invitere?
- 5. Hvordan får vi tak i de besøkende vi ønsker?** Når man stiller dette spørsmålet til slutt, blir det mer målretta enn bare å fokusere på markedsføring for å få flere gjester. Hvilke gjester trenger vi for å nå den langsiktige visjonen for vårt lokalsamfunn og som reisemål?

**Inspirert av reiselivsutvikling gjennomført i Irland, se også [kræsjkurs for besøksforvaltning](#) (Nordland fylkeskommune 2021).*

I forskningsprosjektet BIOTUR* ble arbeidsverksted som metode prøvd ut i grender som ligger i nærheten av nasjonalparker (se Clemetsen mfl. 2021). Forskningsprosjektet fokuserte på utvikling av naturbasert reiseliv i Norge med et særlig fokus på stedegne ressurser og gode koplinger mellom reiseliv og lokalsamfunn. Målet med verkstedene var å bidra til lokale utviklingsprosesser, der formålet var å finne motiv og fortellinger som kan danne grunnlag for aktiv og ny verdiskaping. Deltakerne ble ledet gjennom spørsmål, dialog og samspill i en uformell og uhøytidelig ramme. For å sikre aktiv deltakelse fra alle involverte, ble alle oppfordret til å ta med en gjenstand som betyr noe for den enkelte og som sier noe om stedet.

Vi tok utgangspunkt i fire spørsmål som ledet oss gjennom prosessen:

1. Hva er de vi bryr oss om og er stolte av, hva er vi gode på? (verdigrunnlaget)
2. Hva vil vi vise fram og la andre få oppleve og ta del i? (stedets ressurser)
3. Hva kan vi tenke oss å satse på fremover? (verdiskaping og lokalsamfunn)
4. Hvordan gjennomføre det vi vil? (strategi og tiltak)

En viktig erfaring fra arbeidsverkstedene er betydningen av å være godt forberedt. Det er også viktig å legge til rette for en god ramme der alle kan føle seg trygge.

**ledet av Norges miljø- og biovitenskapelige universitet*

2. Besøksforvaltning i planstrategi

Planstrategi er kommunens 'plan for planene' og når besøksforvaltning integreres i dette planarbeidet, vil besøksforvaltning bli behandlet som en av kommunens muligheter og utfordringer.

Kommunestyret skal lage planstrategi minst en gang hvert fjerde år, og her beskrives utviklingstrekk og utfordringer i kommunesamfunnet og kommuneadministrasjonen. På bakgrunn av beskrivelsene, prioriterer kommunestyret hvilke planer som skal revideres og om det skal lages nye planer. I planstrategien skal kommunestyret ta stilling til om hele eller deler av kommuneplanen skal videreføres slik den er, om kommuneplanen skal revideres eller om det skal lages en helt ny kommuneplan. Dette gjelder både for kommuneplanens samfunnsdel og for arealdelen. Kommunestyret er tett på arbeidet med planstrategien. Det betyr at tema som tas opp her, gjøres godt kjent for de folkevalgte.

Integrering av besøksforvaltning i planstrategien

Beskrive utviklingstrekk og utfordringer:

Besøksforvaltning kan være eget tema og/eller beskrives som et utviklingstrekk eller en utfordring under andre tema i planstrategien. Omfang og detaljeringsgrad på beskrivelsen bør være slik at det kan gjøres en god vurdering av planbehovet. Når beskrivelsen er i tråd med en forståelse av god besøksforvaltning, skal en integrering i planstrategien gjøre det mulig å balansere ulike hensyn – for eksempel lokalbefolkningens behov og de besøkendes ønsker, muligheter for friluftsliv og hensyn til naturen, satsing for å skape verdier lokalt og kommunens ressurser.

Vurdering av planbehov:

Oversikten over utviklingstrekk og utfordringer i kommunen danner grunnlaget for vurderingen av planbehovet. For et langsiktig og helhetlig arbeid er anbefalingen å integrere besøksforvaltning i den overordnede og formelle kommuneplanleggingen.

Besøksforvaltning kan også foreslås som tema for en egen plan – enten kommunedelplan, tema-/ sektorplan eller en interkommunal eller regional plan.

Hvilken plantype som blir valgt, er avhengig av kommunens ressurser og behov. For å ivareta helhet og forutsigbarhet, anbefales det at kommunen integrerer besøksforvaltning både i planer med kort tidshorisont og i planer som har lengre tidshorisont.

Råd og tips

- Planstrategien er en god arena for forankring av besøksforvaltning i kommunens politiske ledelse.
- Husk at i arbeidet med planstrategien kan besøksforvaltning også løftes opp som et tema som går på tvers av fag og sektorer.
- Noen ganger jobbes det best med besøksforvaltning på tvers av kommunegrensene, og det er behov for interkommunale eller regionale planer som håndterer dette.
- Vær oppmerksom på at krav til medvirkning er forskjellig for ulike typer planer.
- I [modul III](#) av veilederen er det presentert metoder som kan være nyttige når muligheter og utfordringer knyttet til besøksforvaltning skal beskrives i planstrategien.

Eksempler til inspirasjon

Vågan kommune

Vågan i Lofoten har en annen type turisme enn regionen Norefjell-Reinsjøfjell, men er en av de kommunene som har vært tidlige ute med å integrere besøksforvaltning i kommunal planlegging (Stokke et al. 2023). De var en del av [Nordland fylkeskommune \(2019\)](#) sitt pilotprosjekt på besøksforvaltning. Nå har Vågan kommune valgt å opprette et samarbeidsråd for besøksforvaltning der det sitter representanter fra Destinasjon Lofoten, Vågan Næringsforening, næringsaktører, kommunens administrasjon, folkevalgte og Lofoten friluftsråd. Samarbeidsrådet har som formål å koordinere Vågan kommunes samlede arbeid, strategi og tiltak innen besøksforvaltning og reiseliv. Kommunen har integrert besøksforvaltning i plansystemet gjennom å ha besøksforvaltning som tema i kommunens planstrategi, kommuneplanens samfunns- og arealdel, i kommunedelplaner og i en egen tiltaksplan.

Planstrategi

I planstrategien adresseres besøksforvaltning når videre planbehov skal vurderes:

Økningen i turisme har ført til økt slitasje på naturen og forsøpling på utsatte steder i kommunen, og et økt behov for tilrettelegging av parkering, sanitæranlegg og avfallshåndtering. Samtidig sees en økt ulykkesrisiko blant de besøkende, der risikoatferd kombinert med manglende lokalkunnskap fører til ulykker, skader og behov for redningsaksjoner. Besøksforvaltning har blitt et viktig tema for kommunen, for å sikre nødvendig tilrettelegging og regulering, og sørge for at lokalbefolkningen fortsetter å trives med turismen og har gode muligheter til å utvikle og drive lokal verdiskaping i dette segmentet av næring. Kommunen har per 2020 opprettet Samarbeidsråd for reiseliv og besøksforvaltning, som en arena for dialog og samskapning innen det kommunale forvaltningsarbeidet.

Det oppsummeres med at det å tilrettelegge for et tilgjengelig friluftsliv i kombinasjon med god besøksforvaltning, er et utfordrings- og utviklingsmoment i Vågan. I tillegg til å legge vekt på at en helhetlig turruteplan må være koordinert med kommunens besøksforvaltning, er det et mulig planbehov i kommende periode for en helhetlig plan for besøksforvaltning som: *ivaretar lokale naturressurser og lokalbefolkningens behov ved å tilrettelegge for nødvendig infrastruktur og tjenesteleveranser, regulerer bruk av natur og kultur, og har fokus på lokal verdiskaping.* Det er tenkt at dette skal være en strategisk plan og ikke en kommunedelplan. I omtalen av transport- og samferdselspolitikk pekes det også på at dette er et tema som må inkluderes i blant annet plan for besøksforvaltning.

Kommunen peker også på administrasjonens besøksforvaltning som ansvarlig for Regional Friluftsforskrift for Lofoten. Under beskrivelsen av regionalt plansamarbeid er det ikke bare friluftsforskriften som omtales, men også behovet for et regionalt samarbeid om planarbeid for besøksforvaltning.

Eksemplene er hentet fra [Planstrategi for Vågan kommune 2020-2023](#), sidene 19, 22, 30, 42, 46, 47). Mer informasjon finner du under Vågan kommune (2023).

3. Besøksforvaltning i samfunnsdelen

Når besøksforvaltning integreres i kommuneplanens samfunnsdel, vil besøksforvaltning være en del av kommunens overordnede og langsiktige mål og strategier – både for kommunesamfunnet som helhet og for kommunen som organisasjon.

Kommuneplanen er kommunens overordnede styringsdokument og består av en samfunnsdel og en arealdel. I kommuneplanens samfunnsdel skal kommunen sette mål og lage strategier for hvordan kommunesamfunnet og kommunens virksomhet skal utvikle seg de neste årene. Samfunnsdelen skal være en overordnet strategisk plan, og skal i liten grad legge opp til sektorvis tenking. Samfunnsdelen skal også gi grunnlaget for de overordnede strategiene i arealdelen.

Integrering av besøksforvaltning i kommuneplanens samfunnsdel

Kommunesamfunnet som helhet:

Selve kjernen i god besøksforvaltning handler om å se sammenhenger på tvers, og det kan være klokt å integrere besøksforvaltning i kommuneplanens samfunnsdel nettopp for å møte kommunesamfunnets muligheter og utfordringer på et overordnet nivå. Kommunen kan velge å integrere besøksforvaltning på en rekke ulike måter i samfunnsdelen – som et eget mål eller delmål, som en egen strategi eller som en strategi for å oppnå andre mål. Dette avhenger av kommunens øvrige vurderinger og prioriteringer. Slik kan besøksforvaltning bidra til en balansert og bærekraftig utvikling av kommunesamfunnet.

Noen utviklingstrekk og utfordringer som kan være aktuelle å beskrive i arbeidet med samfunnsdelen, er for eksempel bygging av fritidsboliger, lokalbefolkningens og besøkendes friluftsliv og ferdsel i naturen, primærnæring og behov for beiteområder og særskilte landskaps-, natur- og kulturverdier.

Kommuneadministrasjonen:

Kommuneplanens samfunnsdel skal også sette mål og gi strategier som kommunens egen virksomhet skal følge opp. Fordelen med å bruke samfunnsdelen som plantype for å ivareta besøksforvaltning, er også muligheten for å oppnå den nødvendige sektorovergripende tilnærmingen til besøksforvaltning.

Handlingsdel og økonomiplan

Det skal følge en handlingsdel til kommuneplanen og kommunedelplaner. Økonomiplanen kan utgjøre eller inngå i handlingsdelen. I handlingsdelen viser kommunen hvordan ressursene skal prioriteres og angir hvordan mål og strategier skal følges opp de neste fire årene eller mer. Å gjennomføre en god besøksforvaltning vil ofte kreve at kommunen setter av ressurser til arbeidet – enten i form av ansattes timebruk eller at det budsjetteres midler til gjennomføring av fysiske tiltak. I tillegg kan en utvikling av antall besøkende i en kommune få betydning for kommunens ansvar for tjenesteytelser og beredskap.

Råd og tips

- Det kan komme krav om en bærekraftig besøksstrategi som er forankret i samfunnsplanen for at kommunen skal få tildelt midler fra et foreslått nasjonalt fond for finansiering av fellesgoder ([NOU 2023: 10](#)). Denne forankringen kan også komme som føring gjennom nasjonale forventninger til kommunal planlegging (NOU 2023: 10).
- Det kan være fornuftig å opprette besøksforvaltningsgrupper med representanter på tvers av kommuneorganisasjonen. Gruppene kan koordinere det langsiktige arbeidet, men også reagere raskt når det er behov for det.
- I [modul III](#) er det en verktøykasse med metoder tilknyttet besøksforvaltning som kommunen kan bruke for å vurdere tjenesteytelser og estimere verdiskapning.

Eksempler til inspirasjon

Kommuneplanens samfunnsdel

Vågan kommune plukker opp besøksforvaltning som tema også i kommuneplanens samfunnsdel. Under hovedmålet om å ha en bærekraftig ivaretagelse av natur, kultur og lokale ressurser er det beskrevet at kommunen vil ha: *Aktiv besøksforvaltning i egen kommune og som del av regionen, der lokale naturressurser og lokalbefolkningens behov ivaretas.* Dette skal gjøres ved å:

- Utvikle en langsiktig plan for besøksforvaltningen
- Tilrettelegge for nødvendig infrastruktur og tjenesteleveranser
- Regulere bruk av natur og kultur for å skape en bærekraftig utnyttelse på lang sikt
- Fokusere på lokal verdiskaping i næringer som møter besøkende

Når samfunnsdelens arealstrategier beskrives, er ett av punktene for å få *en arealforvaltning som sikrer og utvikler våre natur-, kultur-, og miljøressurser på en bærekraftig forsvarlig måte*, at Vågan skal få det til med *god og tydelig forvaltning av kommunens populære friluftsområder, og nyttiggjøre dette aktivt i besøksforvaltningen.*

Eksemplene er hentet fra Vågan kommunes samfunnsdel av [kommuneplanen](#), Vågan kommune 2020-2023 (sidene 12 og 14).

4. Besøksforvaltning i arealdelen

Kommuneplanens arealdel viser sammenhengen mellom framtidig samfunnsutvikling og arealbruk. Når besøksforvaltning integreres her, har kommunen mulighet for en bærekraftig besøksforvaltning styrt med juridiske virkemidler.

Kommuneplanens arealdel skal angi hovedtrekk og legge føringer for hvordan alt areal i kommunen skal disponeres. Det betyr at i arealdelen må det tas stilling til hvor og hva det er ønsket om å bygge, samt hvilke områder det er ønsket om å beskytte, bevare eller verne. Grunnlaget for de overordnede strategiene i arealdelen skal legges i kommuneplanens samfunnsdel.

Arealdelen består av et plankart med tilhørende bestemmelser og retningslinjer som angir ulike formål, hensyn og restriksjoner. Gode planprosesser skal sikre at alle interesser blir hørt, og klagemuligheter og bestemmelser om erstatning skal ivareta lokalbefolkningens rettsikkerhet. Såfremt ikke departementet må inn i saken, blir arealdelen rettslig bindende for framtidig arealbruk når kommunestyret vedtar planen.

Kommuneplanens arealdel har fått økt betydning som styringsredskap, blant annet knyttet til helhetlig behandling av reguleringsplaner. I dag blir mange reguleringsplaner initiert og gjennomført av andre aktører enn kommunen selv, og derfor har en oppdatert arealdel stor betydning, ikke minst når det gjelder å ivareta viktige natur- og friluftsinnteresser.

Integrering av besøksforvaltning i kommuneplanens arealdel

Kommuneplanens arealdel er ett av kommunens viktige verktøy for å ivareta besøksforvaltningen. Når kommunen skal balansere mellom vern og utvikling av områder, bestemmes dette gjennom plankartet med arealformål, hensynssoner og bestemmelser. Det betyr at besøksforvaltning kan styres med hjelp av kommuneplanens arealdel for eksempel ved å angi hvor nye felt med fritidsboliger kan utvikles, hvilke områder som skal beskyttes mot ferdsel eller hvor det kan legges til rette for friluftsliv.

Når areal disponeres gjennom kommuneplanen, skal alle berørte interesser ha mulighet for å gi uttrykk for sin mening. Det gir rom for innbyggere, eiendomsutviklere, hytteeiere og andre interessenter til å fremme hvilke verdier det er viktig å ivareta og hvor det er mulighet for å utvikle arealene til ny bruk. Sammen med kunnskap om for eksempel tjenesters tilgjengelighet (se [modul III](#)), vil kommunen kunne foreslå prioriteringer av arealbruken der både hensyn til lokal verdiskapning og sårbare fellesgoder er ivaretatt.

Andre hensyn som det kan være viktig å hente inn kunnskap om for å ta nødvendige hensyn i besøksforvaltningen, er friluftslivsutøveres ferdsel og bruksvolum, naturmangfold og beitebruk. Ved planlegging av nye hyttefelt kan det for eksempel være nødvendig å kartlegge hvilke konsekvenser ferdsel i utmarksarealene rundt og ut fra eksisterende og nye hyttefelt, vil ha på naturverdier (se [modul III](#)).

Landskap, som er ett av hensynene nevnt i plan- og bygningslovens paragraf om hensynssoner, defineres i landskapskonvensjonen ut fra hvordan det oppleves av folk¹. Denne forståelsen av landskap understreker betydningen av å kjenne til folks opplevelse av kommunens områder for å kunne angi hvilke formål og hensyn som er riktig for de ulike arealene. Dette igjen peker på betydningen av medvirkning i utarbeidelse av kommuneplanens arealdel.

Hensynssoner for grønnstruktur, landskap og naturmiljø vil være aktuelle når det gjelder å gi retningslinjer for skog- og jordbruksdrift, annen utmarksnæring, kanalisering av ferdsel i forhold til sårbare landskapsområder og naturmiljø samt skjøtselstiltak

([Kommunal- og distriktsdepartementet 2022](#), s. 142).

1) Europarådets landskapskonvensjon er ratifisert av Norge ([Kommunal og distriktsdepartementet, 2024](#)).

Virkemidler i [plan- og bygningsloven](#) for å styre arealbruk og ferdsel:

- **Arealformål** (§ 11-7)
- **Hensynssoner** (§ 11-8) med retningslinjer, spesielt tredje ledd bokstav c. Sone med særlig hensyn til landbruk, reindrift, mineralressurser, friluftsliv, grønnstruktur, landskap eller bevaring av naturmiljø eller kulturmiljø, med angivelse av interesse.)
- **Generelle bestemmelser** (§ 11-9): se f.eks. hvordan Vågan kommune har brukt denne i [bestemmelsene til kommuneplanens arealdel](#))
- **Bestemmelser til arealformål** (§ 11-10): ivaretagelse av blant annet friluftslivets infrastruktur, landskap, nærturterreng og viltkorridorer i utbyggingsområder
- **Bestemmelser etter arealformål LNF** (landbruks-, natur- og friluftsområder) **og LNF-spredt** (§ 11-11 første til femte ledd)
- **Bestemmelser om ferdsel i sårbare områder og med spesielle vernehensyn** (§ 11-11 sjetten ledd): som f.eks. viktige kalvingsområder for rein

Råd og tips

- Områder som er viktige for fastboende og besøkende, kan for eksempel identifiseres ved å bruke landskapsanalyser som er i tråd med Europarådets landskapskonvensjon sin forståelse av landskap. På Norges miljø- og biovitenskapelige universitet (NMBU) er det utviklet landskapsressursanalyse som har som formål å få fram hvordan landskap oppleves av folk, både fastboende og besøkende, samtidig som det er et redskap for aktiv medvirkning i kommuneplanleggingen (se Clemetsen og Stokke 2014).
- [Miljødirektoratets veileder](#) for kartlegging og verdisetting av friluftslivsområder beskriver en annen metode for å analysere landskap som er viktige for friluftslivet.
- Tilgjengelighetsanalyser er et tredje verktøy for å hente inn nødvendig kunnskapsgrunnlag for prioritering av arealbruk (se [modul III](#) av veilederen).
- Når kommunen rullerer arealdelen, bør planvask vær et tema. Planvask vil si å fjerne planlagte utbyggingsområder som ikke lenger er aktuelle, fra kommunens arealdel (for mer informasjon, se veiledningen fra [Distriktsenteret](#)).
- Oversikt over utbygde areal er et viktig kunnskapsgrunnlag for en planvask, og regjeringen har nylig kommet med en [veileder om arealregnskap](#).
- Regjeringen har også utarbeidet en ny [veileder](#) som kan være ekstra nyttig for kommuner som har mange hytter og planlagte hyttefelt. Her er det også anbefalt å vurdere planvask.

Eksempler til inspirasjon

Kommuneplanens arealdel

I planbeskrivelsen til arealdelen viser Vågan kommune til et ønske om å utarbeide en besøksforvaltningsplan for et av kommunens viktige friluftsområder. Deretter refereres det til besøksforvaltningsplanen som utarbeides i statlig regi for et område som inngår i Møysalen og Svellingflaket nasjonalparkområde.

I arealdelens bestemmelser og retningslinjer tillates det i de generelle retningslinjene for områder for landbruk, natur, friluftsmål og reindrift (LNFR) at det kan legges til rette for friluftaktiviteter og bruk av utmark når dette kan utføres uten skade på naturverdier og biologisk mangfold (§ 4.1). I bestemmelsene er dette eksemplifisert med gapahuker, stier, skiløyper og skøyting på islagt vann. I tillegg åpner de generelle bestemmelsene for at det, uten krav om reguleringsplan, kan utføres tiltak i LNFR-områder som parkeringsplassar, gapahuk, turstiar (§ 1.4, bokstav d). Utover dette har kommunen soner med særlige hensyn til landskap, natur og kulturmiljø (§ 6.3, jfr. pbl 11-8 c), og friluftsliv (§ 6.4, jfr. pbl 11-8 c). I hensynssone for friluftsliv blir det for eksempel nevnt at flere øyer bør ivaretas gjennom forvaltningsplan for besøkende, i noen områder skal friluftinteressene ivaretas ved søknad om fradeling og i andre områder er det ikke ønske om ny bebyggelse av hensyn til viktige friluftsområder.

Eksemplene er hentet fra sidene 19 og 39 i planbeskrivelsen til [kommuneplanens](#) arealdel for Vågan kommune (2017-2029) og fra arealdelens bestemmelser og retningslinjer.

5. Besøksforvaltning i kommunedelplaner og andre planer

Kommunen kan velge å utarbeide kommunedelplaner og andre planer. Det åpner muligheten for å la besøksforvaltning være et overordnet tema i en plan som gjelder for hele kommunen eller å la besøksforvaltning være del av en plan for andre temaer, bestemte geografiske områder eller virksomhetsområder.

Kommunen kan utarbeide kommunedelplaner som del av den overordnede planleggingen. Kommunedelplaner kan utarbeides for bestemte tema, geografiske områder og virksomhetsområder, og de kan gå på tvers av kommunegrenser. Kommunedelplaner har samme krav til medvirkning og handlingsdel som kommuneplanen. De har også den samme rettslige status. I en kommunedelplan er mål, tiltak, resultater og økonomi mer detaljert enn i den overordnede kommuneplanen.

Kommuner kan også utarbeide plandokument som ikke følger kravene i [plan og bygningsloven](#) (2008), og det er et mangfold av slike planer og strategier der det er valgt ulike former for medvirkning. Slike planer kan være hensiktsmessige når det ikke er behov for en bred involvering eller når tiden ikke tillater de prosessene som kreves for planer etter plan- og bygningsloven. Noen ganger kan et tema eller område først behandles i en plan som ligger utenfor plan- og bygningsloven, for deretter bli fulgt opp som tema for en kommunedelplan.

Integrering av besøksforvaltning i kommunedelplaner og andre planer

Besøksforvaltning som tema i kommunedelplan

Besøksforvaltning er fortsatt en ny metode for bruk utenfor verneområder, og per i dag er det ingen kommuner som har laget en egen kommunedelplan for besøksforvaltning. Det kan imidlertid være aktuelt for flere – ikke minst med tanke på behov for å systematisere arbeidet med besøksforvaltning og for bruk av arealer som går på tvers av kommunegrenser. Når besøksforvaltning er tema i en egen kommunedelplan, rettes mål, strategier og tiltak direkte mot hvordan kommunen skal følge opp besøksforvaltningen. Dette kan være riktig for å sikre oppslutning om og forankring av prioriteringene som må gjøres i et planarbeid. Dette kan for eksempel dreie seg om utvikling av arealer for fritidsboliger, friluftsliv, ferdsel i naturen og områder der det er nødvendig med hensyn for å ivareta særskilte verdier som naturmangfold eller landskap.

Kommunedelplanens styrke er koblingen opp mot overordnet planlegging, de rettslige bindingene og prosessuelle krav som følger plan- og bygningsloven.

Besøksforvaltning som tema i andre typer planer

Besøksforvaltning kan gjerne være et eget tema eller en del av planer som ligger utenfor plan- og bygningsloven. Dette kan for eksempel være strategiplaner hvor det pekes på hva som skal gjøres og tiltaksplaner som samordner kommunens innsats med ambisjoner om å gjøre de rette tingene, på rett måte og til riktig tid. Noen ganger følger det en mer utdypende situasjonsbeskrivelse med strategien eller planen. Det er også viktig å understreke at selv om besøksforvaltning er tema i planer som ligger utenfor plan- og bygningsloven, kan planen allikevel være gjenstand for en medvirknings- og høringsprosess der både interne og eksterne virksomheter har gitt innspill til planen.

Styrken til planer utenfor plan- og bygningsloven, er mulighet til å handle raskt og uformelt.

Råd og tips

- En kommunedelplan skal følge overordnet kommuneplanlegging samtidig som oppmerksomheten kan være rettet direkte mot detaljer i besøksforvaltning.
- En plan utenfor plan- og bygningsloven kan være første skritt på veien mot en helhetlig og samordnet besøksforvaltning.
- I en helhetlig satsing bør arbeidet forankres i planstrategien og i kommuneplanens samfunnsdel.
- Noen ganger er det viktig å handle raskt og da kan det være nødvendig med en plan som ikke kan ta den tiden som prosessene for medvirkning etter plan- og bygningsloven krever. Da kan det for eksempel være riktig å utarbeide en tiltaksplan.

Eksempler til inspirasjon

Kommunedelplan

Vågan kommune har i planstrategien varslet behov for en kommunedelplan for Kabelvåg fordi gjeldende arealplan ikke beskriver arealbruken godt nok (kommunens [planstrategi](#), side 7). Selv om ikke dette er en kommunedelplan for besøksforvaltning, er besøksforvaltning et sentralt tema i planen.

Dette framkommer også av føringene fra planprogrammet som sier at kommunedelplanen skal følge opp og konkretisere arbeidet med besøksforvaltning. I tillegg vises det ~~til~~ i planstrategien til tiltak som er utført i Svolve- og Kabelvågsmarka for å hindre slitasje på våtmark og tilgjengeliggjøre disse områdene i større grad for allmennheten (kommunens [planstrategi](#), s 19).

I kommunedelplanen for Kabelvåg er det å forsterke besøksforvaltningen satt som et eget mål. Dette begrunnes med at de unike kvalitetene i Kabelvåg som er attraktive for de som bor der, er de samme kvalitetene som besøkende ønsker å oppleve. Et systematisk arbeid med besøksforvaltning skal ivareta disse verdiene.

Eksemplet er hentet fra Kommunedelplan Kabelvåg, sidene 3 og 65).

Tiltaksplan

I Vågan er det utarbeidet en [tiltaksplan](#) som skal være en god veiviser i arbeidet med besøksforvaltning. Mandatet til å utarbeide tiltaksplanen ble gitt til kommunens samarbeidsråd og kommunedirektøren i forbindelse med kommunestyrets budsjettbehandling. Senere har også kommunalt råd for funksjonshemmede blitt involvert i arbeidet. Tiltaksplanen er vedtatt av kommunestyret, men i planen det legges det vekt på at den skal være dynamisk og at det er behov for tiltak som må gjennomføres ganske umiddelbart.

Tiltaksplanen viser til viktige føringer og overordnede premisser for samarbeidsrådets arbeid med besøksforvaltning og med tiltaksplanen. Videre fastslås det at tiltak skal prioriteres der bruken sliter stort på naturen og lokale interesser fortrenses. I tiltaksplanen gis det en oversikt over status på det enkelte sted, behov og mulige tiltak for tur- og naturområder.

I tillegg til å være en veiviser for prioriteringer, skal tiltaksplanen være grunnlaget for arbeidet med en helhetlig strategisk plan for besøksforvaltning.

Eksempelet er hentet fra Vågan kommune sin [tiltaksplan](#) for besøksforvaltning.

Modul III

Verktøykasse

I modul III kan du bli kjent med:

1. metoder og virkemidler som er nyttig for å måle og styre ferdsel samt for å forstå effekter av hyttebygging på natur og villrein
2. metoder for vurdering av tjenesteytelse i et kommunalt og regionalt perspektiv relatert til hele befolkning (fastboende, hyttebrukere og overnattingsgjester)
3. metoder for å estimere reiselivsrelatert verdiskaping og for å overvåke miljømessige, sosiale og kulturelle verdier over tid
4. Ytterligere ressurser og veiledningsmateriale

Kapitler 1-3 i denne modulen omfatter:

- eksempler på hvordan du kan bruke disse metodene i ulike deler av planarbeidet
- beskrivelser av metode, databehov, ressurser og kompetanser
- anbefalinger for bruk av metoden

1. Metoder & virkemidler for å styre ferdsel i natur

Metodene som beskrives her er mest nyttig på et overordnet nivå (kommuneplan) for å:

- Estimere ferdselens arealutstrekning og sesongbruk i området
- Synliggjøre fotavtrykket fra ferdsel ut fra hyttefeltene
- Identifisere interessekonflikter mellom vern og bruk i fjellområdene
- Planvask av regulerte og uregulerte planer for hyttebygging i områder med store interessekonflikter
- Som kunnskapsgrunnlag for å utvikle en besøksforvaltning i utmarksområdene

Bruksområde – trinn 1

Kartlegge ferdsel ut fra hytteområdene

Hvem, hvor, hvor mange, på hvilken måte og til hvilken tid brukes utmarka til friluftsliv og turisme?

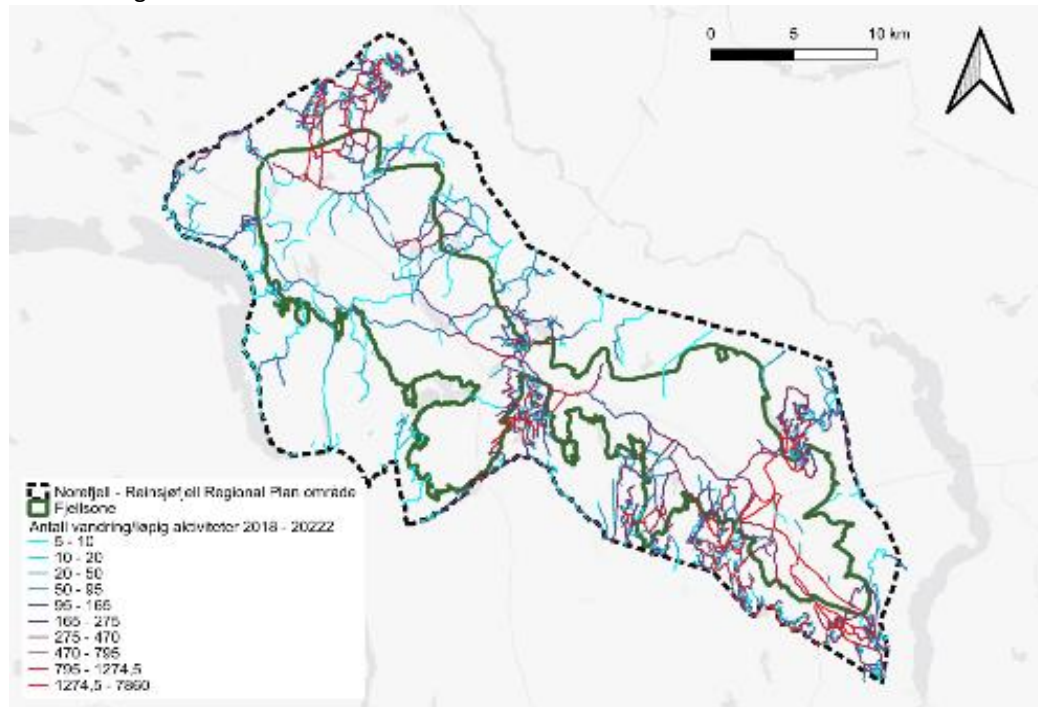
Hvordan er denne ferdselen ut fra eksisterende hyttefelt, både sommer og vinter?

Hvilke områder har høy og lav intensitet?

Hvordan vil ferdselen i området utvikle seg fremover?

Hvilken påvirkning utgjør ferdselen på villreinen, i dag og i fremtiden?

Hvilke er holdninger og preferanser har de besøkende til landskapet, andre besøkende og forvaltning?

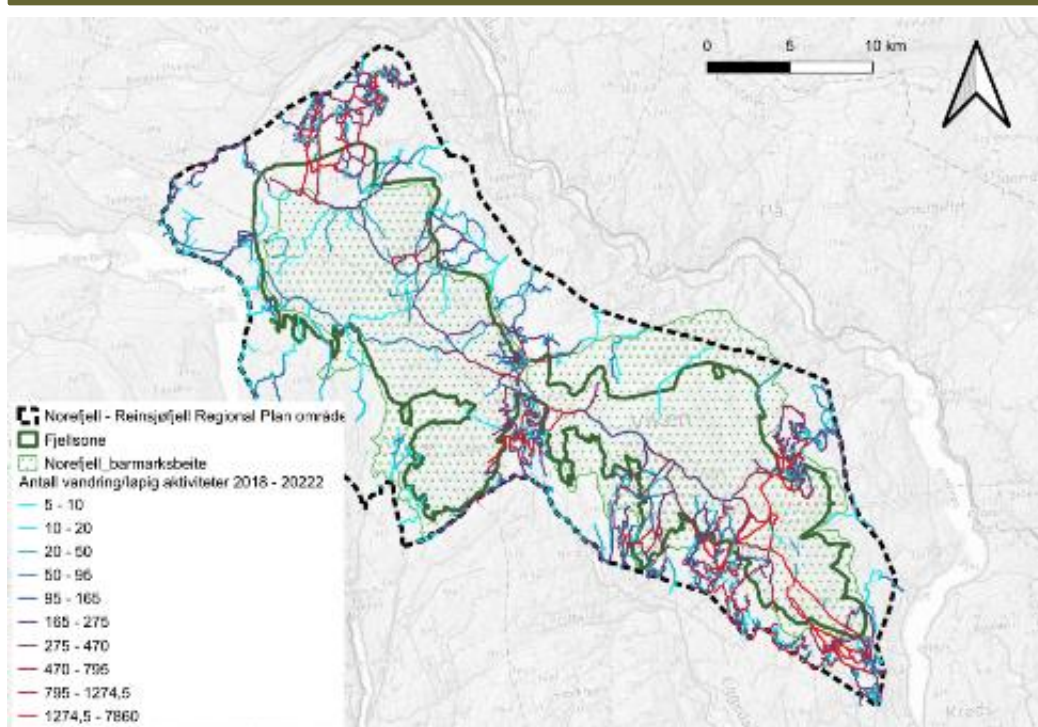
For å kunne ha et godt beslutningsgrunnlag for besøksforvaltning, bør man ha god **oversikt over dagens ferdsel** (Stange mfl. 2024). Dette inkluderer kunnskap om hvem som bruker områdene, hvor og til hvilken tid. Videre kan det være nyttig gjennom en spørreundersøkelse, å hente inn tilleggsinformasjon for å skape kunnskap om konflikter mellom ulike brukergrupper og holdninger til tilrettelegging.

En kartlegging av innfallsportene vil gi forvaltningen kjennskap til viktige plasser der besøkende kan tilbys informasjon og tilrettelegging. Da kan de besøkende kanaliseres til gode attraksjoner og det kan ha avbøtende effekter på naturen. Tiltakene knyttet til ferdselsmønstre, kan være å endre tilretteleggingen, gi informasjon og kunnskap til de besøkende og tiltak som følger lovpålagte føringer. Allemannsretten hindrer utstrakt bruk av lovpålagte føringer.

Eksempelet fra Norefjell-Reinsjøfjell viser at det er nødvendig med differensiert forvaltning for å ta hensyn til spekteret av brukere i området. Noen arealer uten tilrettelegging har veldig lav bruksintensitet, og disse områdene brukes mest av lokale eller turfolk som ønsker lav grad av tilrettelegging. I de mest intensivt brukte områdene, er det stor grad av tilrettelegging. Brukerne her har også større toleranse for tilrettelegging og for å møte mange andre besøkende på tur. En slik analyse bør kunne si noe om hvilke områder det kan tilrettelegges og hvor man bør unngå tilrettelegging.

Bruksområde – trinn 2

Sårbarhet av hyttebygging på naturverdiene

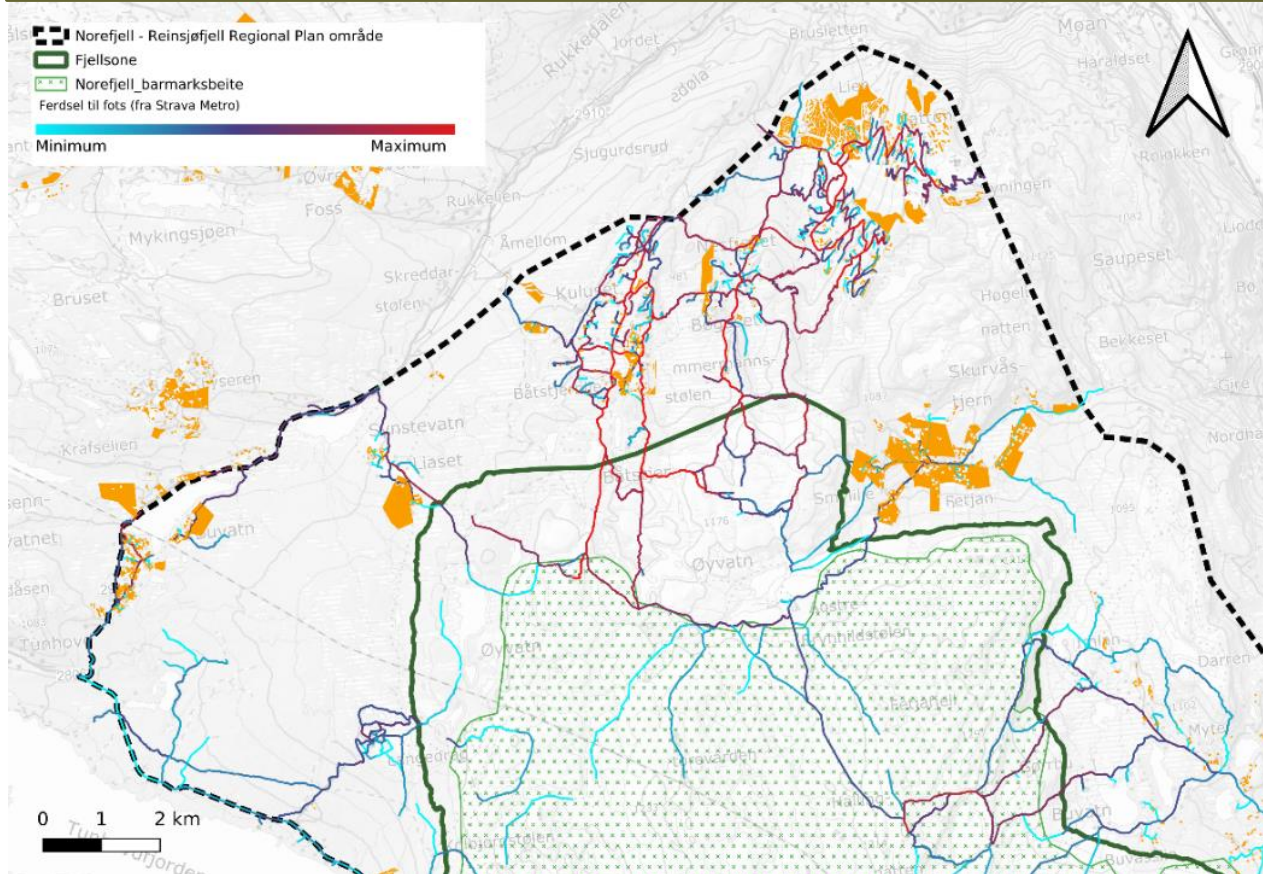

For å kunne ha gode planer for videre hytteutvikling i kommunens arealdel, er det nødvendig med kunnskap om de **konsekvensene som ferdslen fra hyttefelt og i utmarksarealene rundt hyttefelt** har på naturen og opplevelsesverdier. Dette gjelder ikke bare det avgrensa regulerte tomteområdet, men ikke minst den ferdslen som foregår i utmarksarealene rundt hyttefeltene.

Spørsmålene knyttet til hvor ferdslen foregår (se [forrige side](#)) og hvilke effekter den har på naturgrunnet og opplevelsesverdier, er viktige å ta inn i kommuneplanens arealdel. Her kan kommunen legge føringer for reguleringsplaner, for eksempel sette bestemmelser til arealformål som sikrer at konsekvensen til natur og opplevelse blir ivaretatt på en bedre måte. Det bør utvikles en besøksstrategi for hvor ferdslen skal foregå ut fra hyttefeltene, slik at belastningen på naturen blir minst mulig og opplevelsesverdiene gode. En slik strategi bør inkludere et sett av virkemidler for å kanalisere og styre ferdslen i ønsket retning.

Vi bruker eksempel på effekter ferdslen kan ha på villrein, der områder med mye ferdslen har overlapp med viktige funksjonsområder. Det er også mange andre verneverdier å ta hensyn til, for eksempel våtmarksfugl, rovfuglreir og slitasje på vegetasjonen. NINA har utviklet en håndbok for vurdering av sårbarhet på naturen som er relevant her (Hagen et al. 2019).

Bruksområde – trinn 3: Interessekonflikter mellom ferdsel og sårbar natur (1)

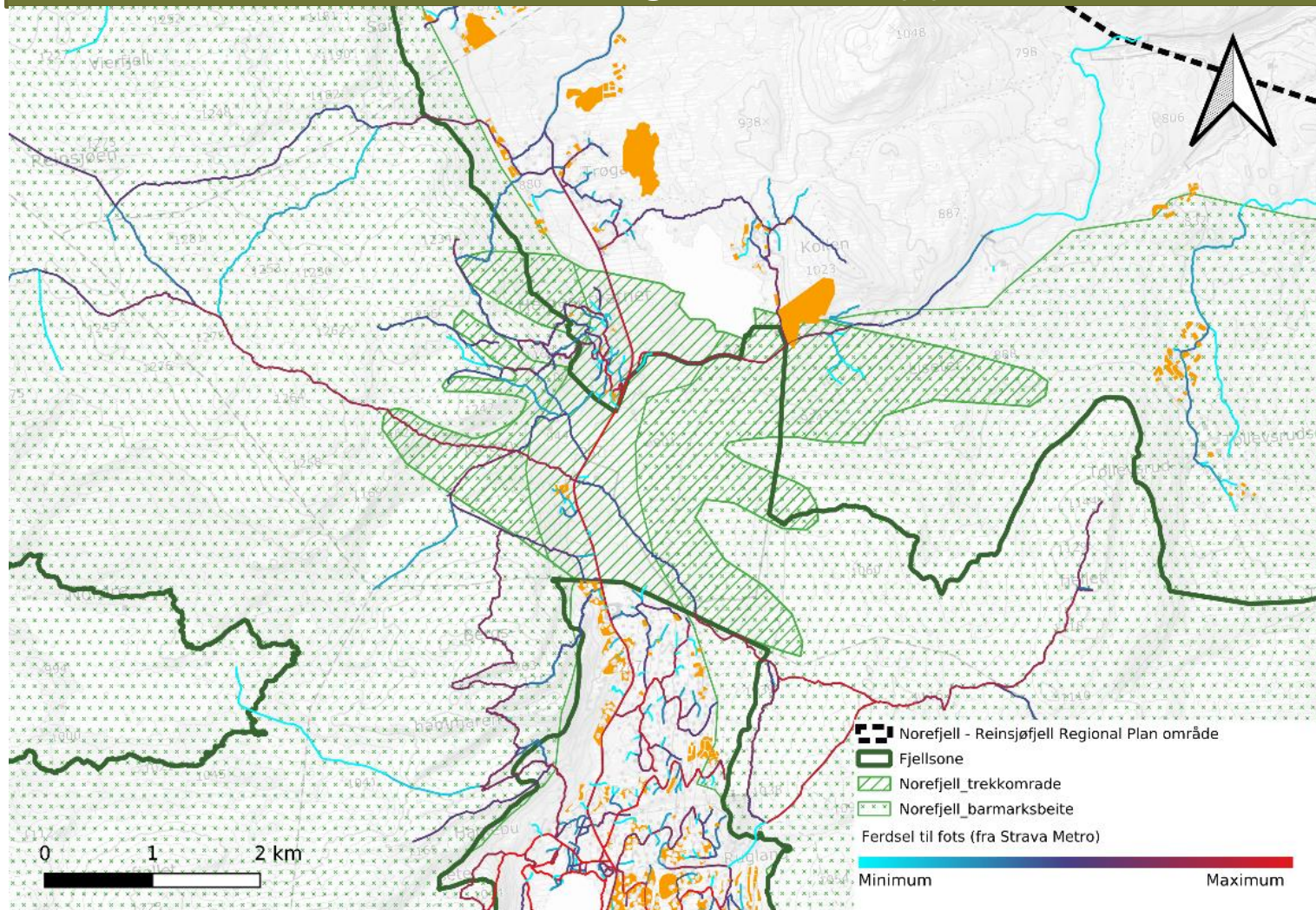

Kartet viser tomtereserven (oransje) i **stille områder** (lav ferdsel) som er spesielt sårbare for videre utvikling og der fremtidig hytteutvikling potensielt vil foregå. Tomtereserver som fortetting eller som ligger inntil eksisterende hyttefelt vil intensivere eksisterende ferdsel i området, mens tomtereserve i helt nye områder vil utvikle ny ferdsel i områder som i dag er stille.

I forhold til villreinen er det grunn til å peke på konsekvenser av å åpne opp helt nye hytteområder for ferdsel. I slike tilfeller bør det være et minstekrav at man vurderer grundig hvilke konsekvenser (KU) økt bruk i stille områder vil ha på villreinen. Det er også viktig å være klar over at hyttebygging inntil stille områder vil kunne ha negativ påvirkning på de som allerede bruker området til tur, jakt, fiske og landbruk. Slike fortregningseffekter gjør at det er en del brukere som da må finne nye stille områder, hvis de finnes i nærheten.

For å kunne ha gode planer og styring på videre hytteutvikling i kommunens arealdel, er det nødvendig med kunnskap om effekter hyttebygginga har på naturen. For å unngå interessekonflikter mellom ferdsel og sårbar natur, bør kommunen gå gjennom eldre planer for arealbruk – de bør gjennomføre en såkalt **planvask**. I en planvask oppdateres og revideres eldre planer slik at kommunens arealplaner er i samsvar med dagens behov og rammebetingelser. I samsvar med Kommunal- og distriktsdepartementets (2022) veileder om arealregnskap, er det spesielt aktuelt å gjennomføre en **planvask** av regulerte og uregulerte planer for hyttebygging i kommunen.

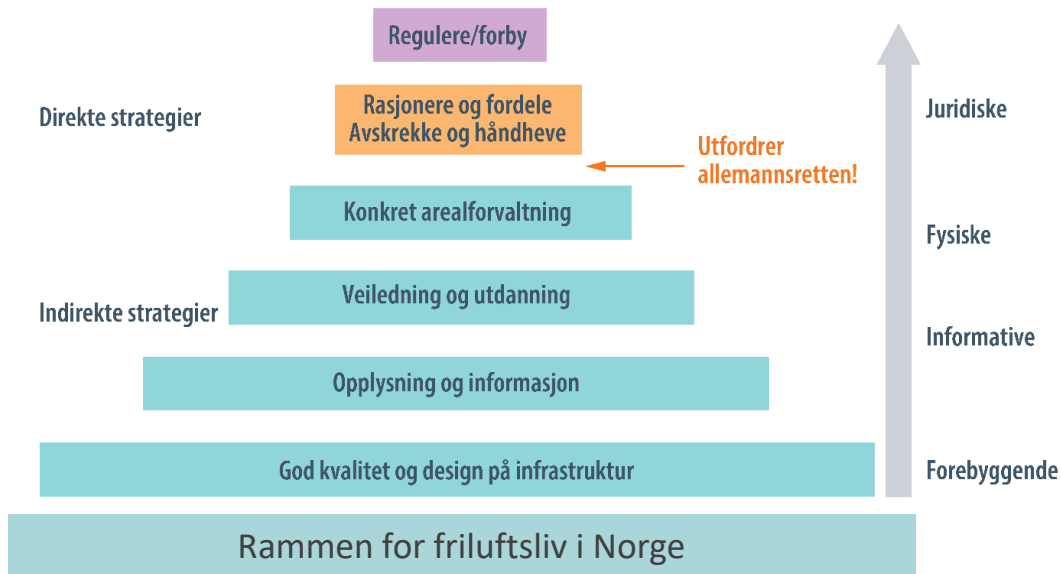
Bruksområde – trinn 3: Interessekonflikter mellom ferdsel og sårbar natur (2)

Kartet viser tomtereserven (oransje) i viktig trekkpassasje for villreinen. Hyttebygging på tomtereserver som er lokalisert i spesielt **sårbare område** for villreinen vil øke ferdselen og den negative påvirkning på villreinen. Dette gjelder spesielt i viktige trekkpassasjer som reinen bruker for å komme til funksjonsområdene.

I en situasjon der villrein slutter å trekke vil man få en veldig uheldig fragmentering av villreinområdet som kan ha dramatiske effekter på fremtidig bestand og overlevelse. En fragmentert villreinbestand er sårbar for endringer forårsaket av for eksempel klima, sykdom og reinen får dårligere vilkår for å tilpasse seg ferdsel. I slike tilfeller bør det være et minstekrav at man vurderer grundig hvilke konsekvenser (KU) økt bruk har på viktige trekkpassasjer for villreinen.

Virkemidler for å styre ferdsel i utmarksområder

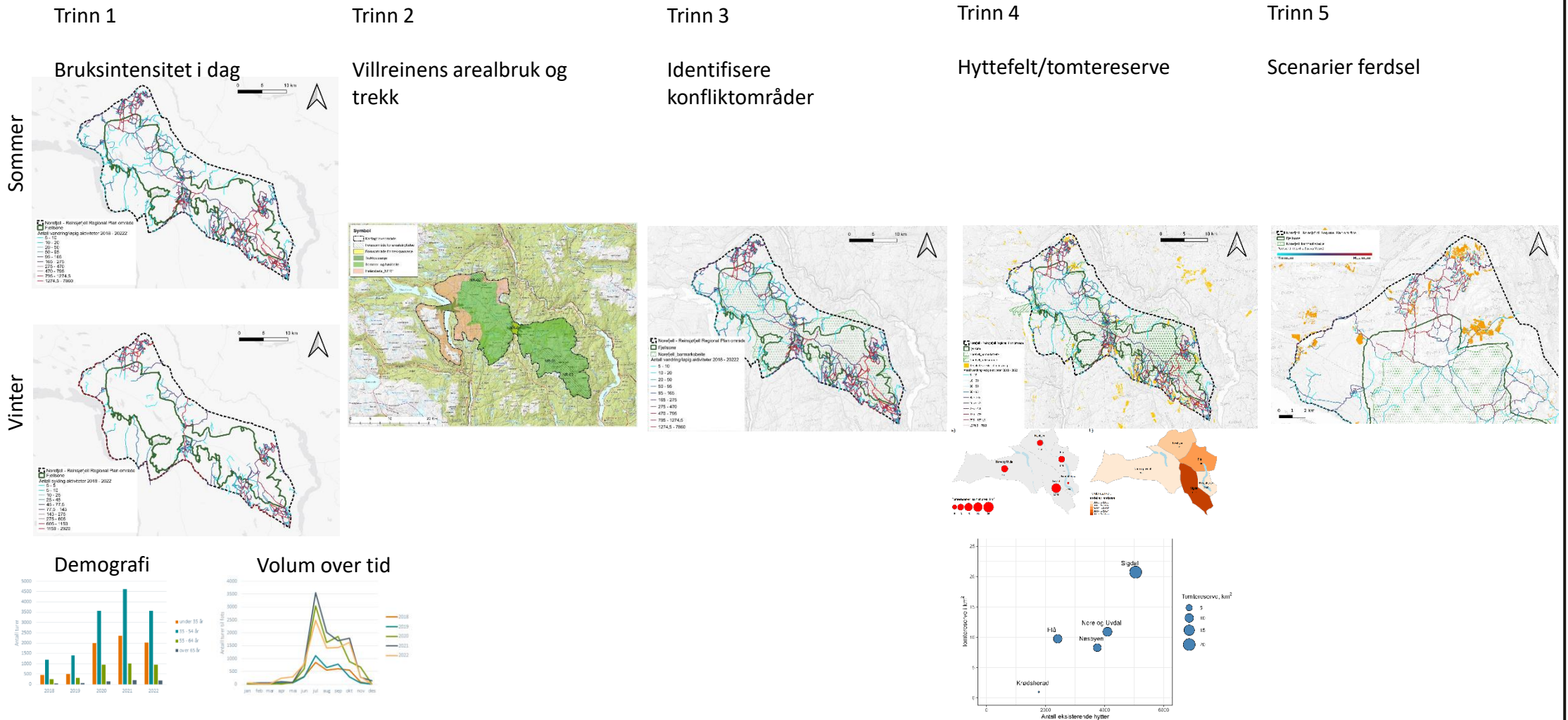
Pyramide av virkemidler

Det viktigste man gjør for å ta vare på naturen er å unngå inngrep. Hvis inngrep allerede er gjennomført kan kommunen jobbe med avbøtende tiltak eller restaurering. Siste mulighet hvis inngrepet har store konsekvenser er å kompensere med å ta vare på naturverdier andre steder.

For bedre å ta vare på natur- og opplevelsesverdier, kan kommunen jobbe med stedstilpassete avbøtende tiltak som handler om å endre ferdselsmønsteret (tid og rom). Dette er tiltak som henvender seg til de nedre delene av tiltakspyramiden. I tillegg har kommunen virkemidler i ulike lovverk slik som friluftslvsloven, plan- og Bygningsloven, naturmangfoldloven, hundeloven og Vegloven. Lovverket henvender seg til de øvre delene av tiltakshierarkiet, der man har mulighet til å regulere/forby ferdsel. Dette kan brukes for å løse konflikter knyttet til uheldige effekter på natur og miljø, og grunneierinteresser (f.eks beitedyr) og konflikter mellom ulike friluftslivsaktiviteter.

Det mest kraftfulle virkemiddelet i Norge og som ikke utfordrer Allemannsretten er å endre den fysiske tilretteleggingen i landskapet kombinert med informasjon, for eksempel ved å fjerne merka stier eller skiløyper i de områdene med størst konflikt mot villrein og forklare villreins sårbarhet for ferdsel i det samme området. I stedet kan man bygge opp ny infrastruktur i områder der det er mindre konflikter, men samtidig er attraktive friluftslivsområder. En annen mulighet er å differensiere forvaltningen på bruken av områder/tilrettelegging, for å hindre konflikter. Et eksempel her kan være å legge til rette for spesielle sykkel- og ridestier. Tiltakene må overvåkes og evalueres.

Metoder som viser trinnene i analysen (se sluttrapport for detaljer)

Databehov for metoder bak eksempel ferdsel og villrein

Vi har hovedsakelig brukt tre typer av data:

Strava data, åpen tilgjengelighet via Strave Heatmap og Strava metro, <https://metro.strava.com/>

Villreindata, fra www.villrein.no (etter forespørsel), «sett rein» og www.dyreposisjoner.no

Registerdata:

- Data om antall bygde hytter (Matrikkelen) som er tilgjengelig i Statistisk Sentralbyrås statistikkbank *Bygningsmasse*. Data om hytter og boliger brukt som fritidseiendommer (tabell 03174)
- Data om tomtereserve som kan hentes fra kommunene eller Statistikk Sentralbyrås statistikkbank

Andre aktuelle data og metoder som ikke er brukt:

- Ferdselstellere på utvalgte ferdselsårer, spørreundersøkelser i felt som kartlegger bruken mer i detalj om holdninger og verdier knyttet til fjellet, sårbarhetsanalyser for naturmangfold, OneImpact osv.

Ressurser og kompetanser som trenges for metoden bak eksempel ferdsel og villrein

- Data er forholdsvis enkelt tilgjengelig i databaser
- Metoden krever enkel nedlasting og bearbeiding av data
- Den kan gjennomføres med forholdsvis enkel GIS kompetanse
- Scenarier basert på tomtereserve krever tolkning av fremtidig ferdsel
- Overlappsanalyse og effekter av ferdsel mot villreinens arealbruk må tolkes av fagpersoner

Anbefalinger for metode bak eksempel ferdsel og villrein

- Gir på en enkel måte oversikt over dagens ferdsel i området, men man må huske på at dette er hovedferdselen i området, og at områder uten Strava data også har ferdsel av betydning. Det gir mening å differensiere forvaltningen etter bruksintensitet.
- Metoden kan brukes til å identifisere områder der det kan være fordelaktig å fjerne infrastruktur (merka stier, skiløyper) (f. eks. i områder med store konflikter mot villrein) samt områder der man kan etablere nye attraksjoner og tilrettlegging (f. eks. i randsonen nærmere hyttefeltene).
- Det er viktig å se alle kommunene under ett for å få til en best mulig helhetlig fremtidig interkommunal utvikling av hyttebygging og effekter på villrein.
- Kommunen kan bruke kartene aktivt inn for fremtidige hytteplaner, og gjennomføre planvask

2. Metoder for vurdering av tjenesteytelser

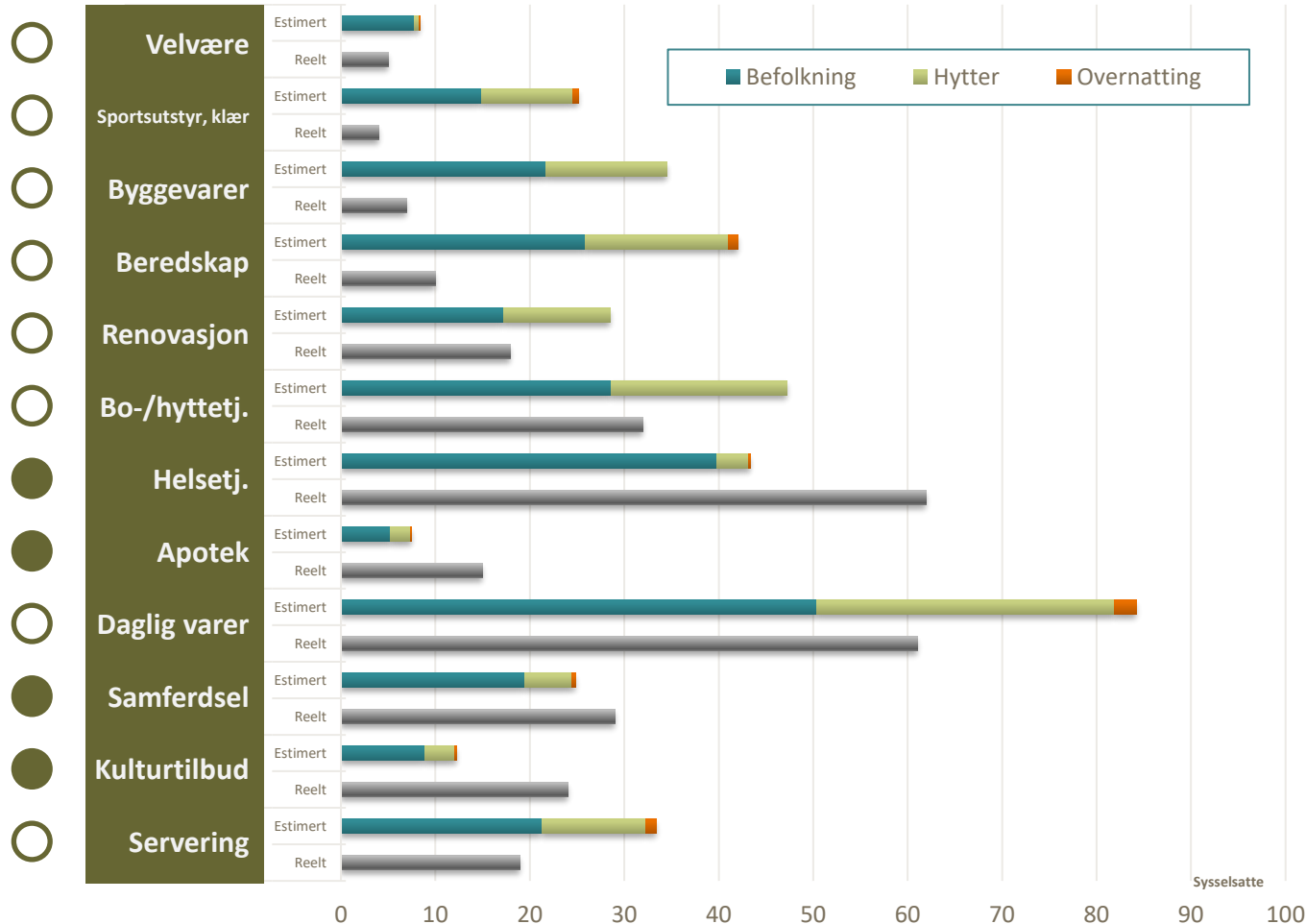
Metodene som beskrives her er mest nyttig for overordnet kommuneplanlegging for å:

- Identifisere potensial og behov for utvidelsen av tjenester – noe som er nyttig for både kommunens økonomi og sysselsetning, og velferd til fastboende og besøkende
- Synliggjøre behov for å tenke i et regionalt perspektiv og jobbe mot regionale og statlige forvaltningsmyndigheter
- Forstå hvordan utviklingen og utbyggingen av areal vil påvirke tjenestebehovet og tilgjengeligheten til tjenester
- Avdekker mulige utfordringer som følge av underskudd og/eller dårlig tilgjengelighet til tjenester

Bruksområde – eksempel A

Er tjenesteytelse tilstrekkelig for hele befolkningsgrunnlaget?

Er det potensial for tjenesteutvidelse?

For å gjøre en god vurdering av planbehovet i kommende kommunestyreperiode, bør spørsmålene om tjenesteytelse besvares i arbeid med planstrategien. Da kan det avdekkes mulige behov for egne planer knyttet til beredskap, næring og/eller annen tjenesteytelse i kommunen.

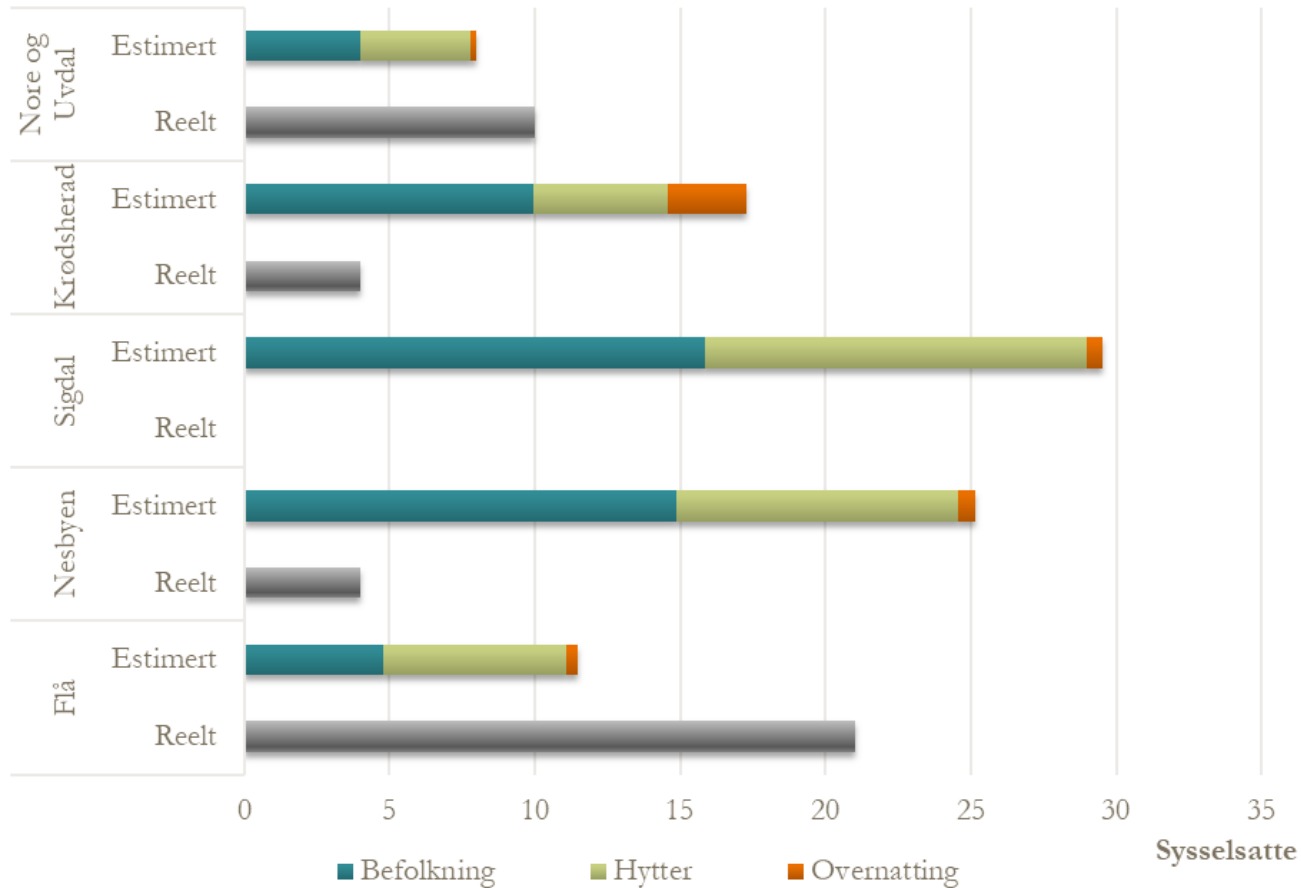
Vurdering av tjenesteytelse kan også være nyttig i arbeidet med kommuneplanens samfunnsdel for å legge en overordnet strategi for både samfunnet som helhet og for kommunen som organisasjon (f.eks. hvilke kostnader er tilrettelegging for tjenester assosiert med?).

Figuren til venstre viser *faktisk* sysselsetning i Nesbyen for et utvalg av tjenestekategorier og *estimert* sysselsetning ut ifra hva størrelsen på de ulike befolkningssegmentene skulle tilsi. I følge figuren er Nesbyens befolkning underbetjent (○) i de fleste tjenestene. Dette kommer tydelig fram ved for eksempel beredskapstjenester der faktisk sysselsetning er mye lavere enn antallet fastboende skulle tilsi (blå stolpe). Avvik blir enda tydeligere, når man regner med besøkende (grønne og oransje stolper).

For noen få tjenester (helsetjenester, apotek, samferdsel og kulturtilbud) er den faktiske sysselsetningen derimot mye høyere enn hva befolkningsgrunnlaget skulle tilsi (●).

Bruksområde – eksempel B

Hvordan påvirkes tjenesteytelsen i en kommune av tjenesteytelsen i nabokommuner / hele regionen?

Dette spørsmål kan også være relevant å besvare når man analyserer tjenesteytelse i forbindelse med planstrategi, kommuneplanens samfunnsdel og/eller (inter)regionale planer.

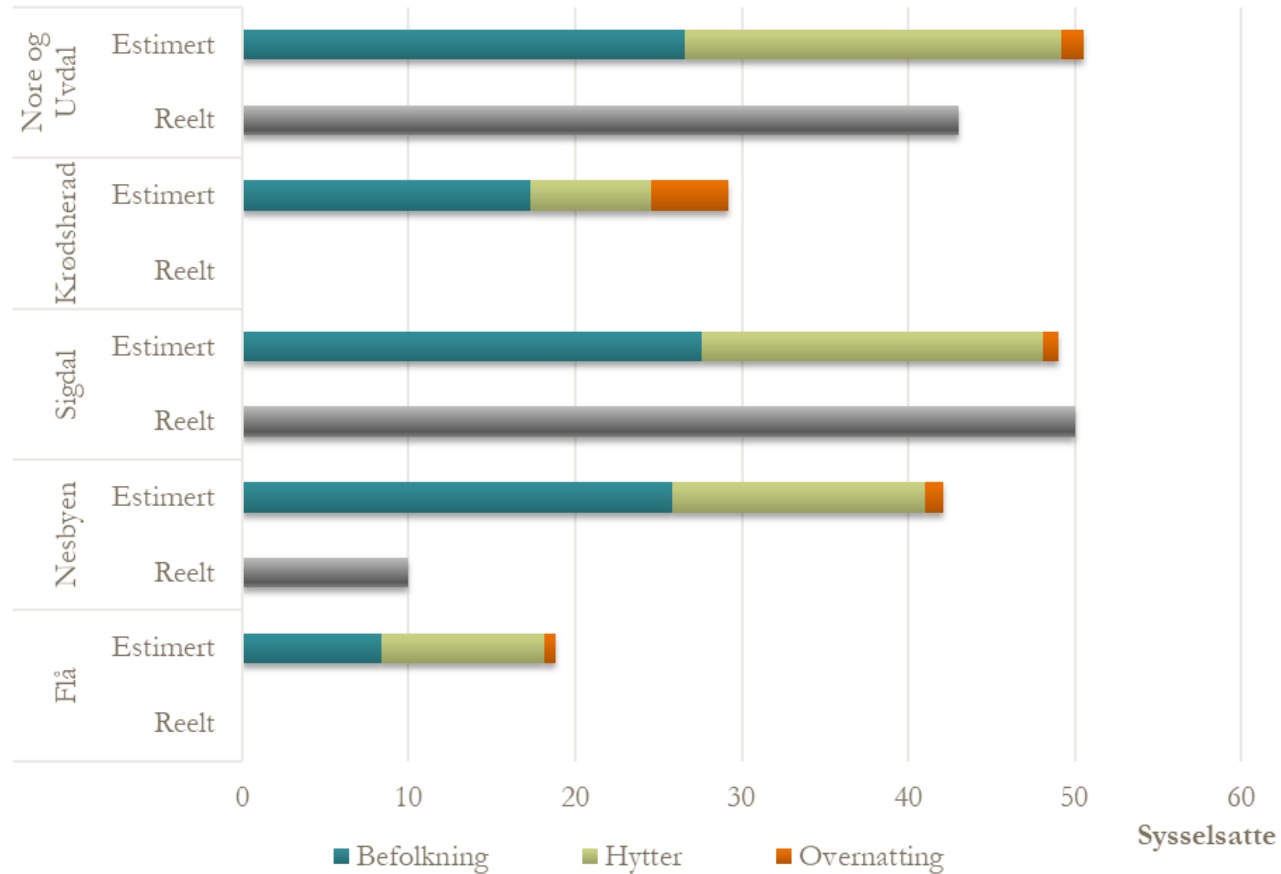
Vurdering av tjenesteytelse kan påvirkes av hvilke tjenester som tilbys på tvers av kommunegrenser. I forrige side viste vi at faktisk sysselsetningen i Nesbyen i flere tjenester var mye lavere enn hva befolkningsgrunnet skulle tilsi. En av disse tjenester var butikker som selger sportsutstyr, leker og klær som også vises i figuren til venstre - nå for alle kommuner i regionen.

Eksempelet indikerer dermed at Nesbyens befolkning kan være underbetjent i denne tjenesten. Men dette betyr midlertidig ikke at det er et potensial for å åpne flere butikker i denne bransjen, for det kan hende at nabokommuner har en overskudd av slike butikker.

Som figuren til venstre viser kan dette være tilfelle i regionen Norefjell-Reinsjøfjell, der Flå kommune har betydelig flere sysselsatte i butikker som selger sportsutstyr, leker og klær enn hva befolkningsgrunnet skulle tilsi.

Bruksområde - Eksempel C

Hvilke effekter på tjenesteytelsen kan en forvente av å bygge ut et hyttefelt?

I tilfeller der kommunen vurderer å regulere mer areal til hyttebygging, kan det være relevant å estimere effekter som denne utbyggingen kan ha på ytelsen av kommersielle og – ikke minst – kommunale (og forså vidt interkommunale og statlige) tjenester.

Dette type spørsmål kan være relevant å besvare, når man jobber med *planstrategien* og/eller *kommuneplanen*, for å avdekke behov for langsiktige sektorspesifikke satsinger og utfordringer som bør følges opp i handlingsplanen og/eller som krever egen temaplan.

Figuren til venstre viser at ambulanse-, politi- og brannvernstjenester som ytes i Norefjell-Reinsjøfjell regionen er avhengig av beredskapstjenester som er lokalisert i Sigdal og Nore og Uvdal (og eventuell andre kommuner utenfor regionen som vi ikke har undersøkt).

Utbygging av 1000 nye hytter gir i gjennomsnitt 4,02 og 2,75 flere sysselsatte innen beredskap i kommuner i Sør-Norge i henholdsvis sentralitetsklasse 5 og 6 (se metodikk i neste side). Med en slik utbygging i alle kommunene vil en kunne anslå at det kom nesten 19 flere sysselsatte innen beredskapstjenester. Hvis disse fordeler seg som de eksisterende vil de komme primært i Sigdal og Nore og Uvdal, selv om hyttebyggingen skjer utenfor disse kommunene.

Metode bak eksempler A-C

1. Etablere forholdstall mellom befolkning og sysselsetting innen enkelte bransjer. Altså fremskaffe tall som sier hvor mange personer som skal til for å sysselsette én person innen f.eks. dagligvarehandel, veterinæryrket, skianlegg osv. Forholdstallet må beregnes ut fra sammenlignbare kommuner siden dette varierer med regiontypen (særlig mellom storby og perifere strøk). I prosjektet er sentralitetsklasser for kommuner i Sør-Norge benyttet.
2. Etablere datasett for bofaste, hyttebefolkning og overnattingsgjester som sammenlignbare størrelser. Altså estimere hvor mange «fastboende» én hytte- og én overnattingsgjest på hotell/campingplass tilsvarer. Overnattingsstatistikken publiseres ikke for enkeltkommuner, og dette må estimeres. Ved nedbryting av regiontall brukes sysselsatte innen campingplasser, hoteller, turisthytter osv., slik at en øker validiteten på estimatene ved å regne med at hver sysselsatt i de ulike overnattingstypene genererer ulikt antall overnattinger.
3. Etablere forholdstall for bruk av ulike tjenester, det vil si hvor mye mer/mindre bruker en hyttebeboer og en overnattingsgjest en spesifikk tjeneste i forhold til det en fastboende benytter seg av den samme tjenesten. I dette prosjektet har vi benyttet data fra en spørreundersøkelse.
4. Estimere forventet sysselsetting i hver næring/tjeneste i hver kommune ut fra antall bofaste, hyttebefolkning og overnattingsgjester ved å kombinere datasett fra punkt 1-3.
5. Etablere datasett som viser faktisk sysselsetting innen de aktuelle næringene for de aktuelle kommunene.

Metode bak eksempler A-C (fort.)

Eksempel A.

Sammenligne forventet sysselsetting med faktisk sysselsetting for å avdekke underskudd (potensial for utvidelse) eller overskudd på tjenester.

Eksempel B.

Sammenligne kommuner og kommunens rolle i en større region for å eventuelt avdekke handelslekkasje, potensial for samarbeid og arbeidsdeling.

Eksempel C.

Legge til antall planlagte hytter i punkt 2, og gjenta punkt 2-4. Forskjellen i resultatene på den nye beregningen og beregning med dagens hytteantall vil være et estimat for en forventet ekstra tjenestebehov som følge av utbyggingen.

Databehov for metode bak eksempler A-C

Registerdata tilgjengelig gjennom Statistikkens Sentralbyrås statistikkbank

- *Syssesttingsstatistikk*. Data på kommunenivå om næringsfordeling (5-siffernivå) blant sysselsatte (tabell 13470).
- *Befolkningsstatistikk*. Data på grunnkrets- og kommunenivå om bosatte per (tabell 04317) og tilsvarende data fordelt på alders- og kjønns (tabell 04362)
- *Overnattingsstatistikk*. Data om overnattinger på kommersielle overnattingsvirksomheter etter gjestene sitt bostedsland (tabell 12895)
- *Bygningsmasse*. Data om hytter og boliger brukt som fritidseiendommer (tabell 03174)

Informasjon om tjenester som brukes av de ulike befolkningssegmenter. I INNOMET har vi brukt data fra en spørreundersøkelse. Spørreskjemadesign, prosedyren om datasamling, utvalg, svakheter ved tilnærming og resultater fra dataanalysen er dokumenter i rapporten til INNOMET-prosjektet ([TØI-rapport 2018/2024](#)).

Ressurser og kompetanser som trenges for metoden bak eksempler A-C

- Metoden krever forholdsvis enkelt bearbeiding av registerdata
- Nesten alt data brukt i metoden er offentlig publisert og/eller data som planleggere har god oversikt over (eneste unntak er informasjon om tjenestebruk der vi gjennomførte en spørreundersøkelse)

Anbefalinger for metode bak eksempler A-C

- Bruk gjerne noe tid for å aggregere næringskoder i meningsfulle tjenestegrupper. Se gjerne vår forslag til i rapporten til INNOMET-prosjektet ([TØI-rapport 2018/2024](#))
- Registerdata avbilder situasjon på virksomheter på et konkret tidspunkt. Suppler derfor gjerne resultater med lokal kunnskap om endringer angående etablering/nedleggelse av virksomheter
- Metoden tar ikke hensyn til sesongvariasjoner, men kan videreutvikles for å ta hensyn til dette
- Undersøke potensiale for å hente data om tjenesteforbruk og hyttebruk fra oppdaterte spørreundersøkelser, som for eksempel i forbindelse med Innovasjon Norges krav om å gjennomføre egen innbyggerundersøkelse og egen gjesteundersøkelse minst hvert 3. år
- Husk at metoden handler ikke primært om å gi konkrete/nøyaktige tall på sysselsetning, men bør brukes som en pekepinn på hvordan en ligger an i forhold til 'hva det kunne være'

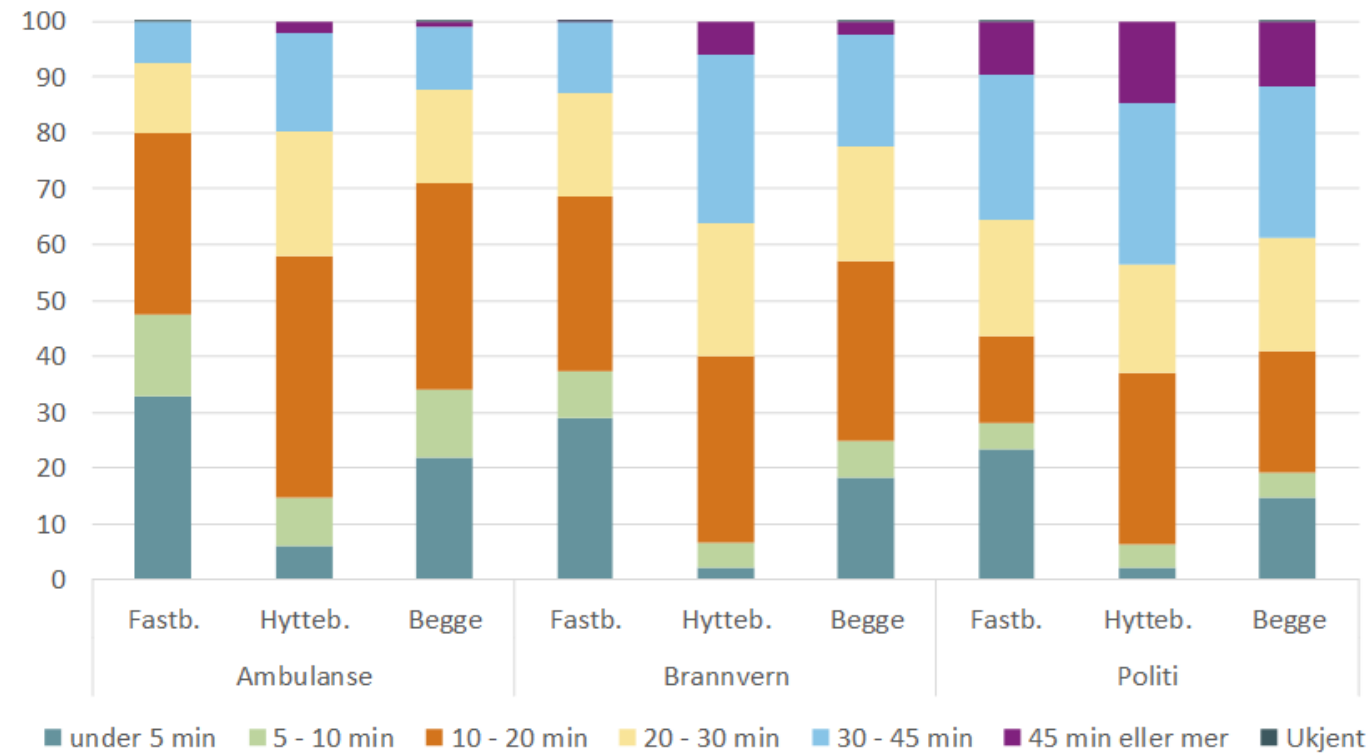
Bruksområde – eksempel D

Hvor tilgjengelig er tjenester som dekker viktig behov til befolkning?
Er for eksempel responstid til beredskapstjenester tilfredsstillende for hele befolkningsgrunnlag?

Beredskapstjenester (og andre kommunale tjenester) kan bli tungt belastet, når besøkende hopper seg opp i tid og rom. Dette spørsmål kan dermed være relevant å besvare, når man jobber med *kommuneplanen* for å kartlegge utfordringer og inkludere tiltak i handlingsplanen.

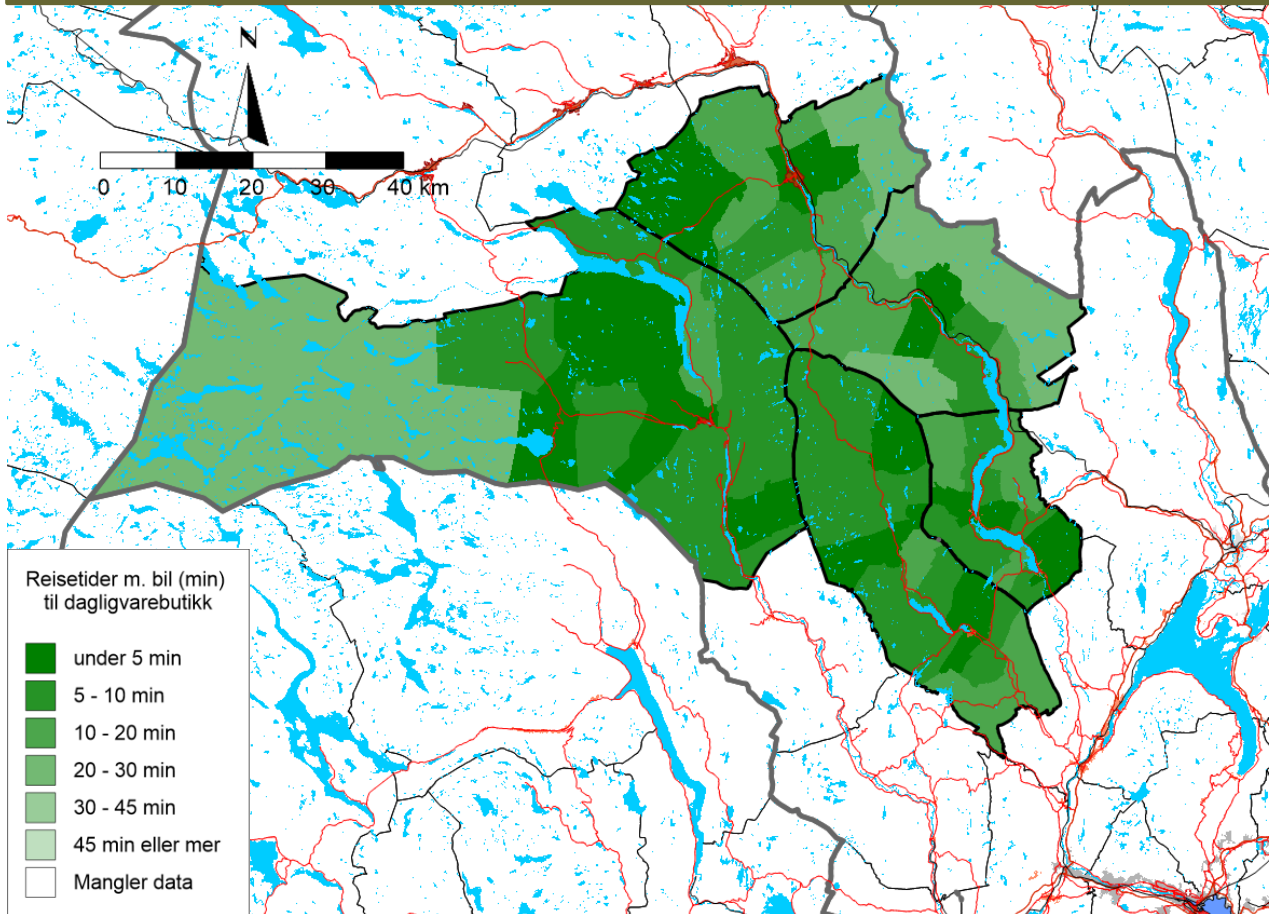
I figuren til venstre ser vi at en betydelig andel av hyttebefolkningen i regionen Norefjell-Reinsjøfjell oppholder seg på steder der responstid til beredskapstjenester lokalisert i regionen er over 30 minutter. Andelen er størst for polititjenester (over 40 prosent) og brannvernstjenester (i underkant av 40 prosent). Men nesten 20 prosent av hyttebefolkningen oppholder seg også på steder der reisetid til ambulansetjenester er over 30 minutter.

Analysen peker dermed på mulige utfordringer i nødsituasjoner, og kommunen kan dra nytte av å være oppmerksom på disse for å kunne forebygge dem og redusere konsekvenser.

Bruksområde – eksempel E

Hvor er det hensiktsmessig å bygge ut og/eller etablere nye tjenester for å dekke viktig behov til befolkning?

I tilfeller der kommunen vurderer å disponere areal til hyttebygging, kan det være relevant å undersøke forventet tilgjengelighet til de nye hyttebrukere til viktige tjenester ut ifra hvor man planlegge å bygge disse hyttene.

Dette spørsmål kan være relevant å besvare, når man jobber med kommuneplanens areadel, slik at man kan disponere areal til næringsformål og/eller revurdere hvilke areal som disponeres til den planlagte utbyggingen.

Figuren til venstre viser tilgjengelighet (reisetid med bil) til dagligvarebutikker for grunnkretser. Det å bygge nye hytter i grunnkretser med dårligst tilgjengelighet (lysest farge) ville kunne resultere i at de nye hyttebrukere handler utenfor regionen og en underutnyttelse av verdiskapingspotensialet, særlig om den dårlige tilgjengeligheten også berører andre tjenester (servering, andre butikktyper).

Metode bak eksempler D-E

1. Koble TØIs reisetid og -avstandsmatrise til Virksomhets- og Foretaksregister (VoF) for å få oversikt over reiseavstander og reisetider (med ulike transportmidler) mellom alle bokretser og kretser der tjenester er lokalisert
2. Finne den nærmeste tjenesten for hver bokrets, dvs. den startkrets-ende-krets relasjon med korteste reiseavstand og/eller reisetid
→ Eksportert korteste bokrets–næringskrets relasjoner til en Excel fil som vi laster opp i en program for å lage tilsvarende kart (eksempel E)
3. Legge til befolkningsdata (SSB) til startkretser for å vite hvor mange som bor i hver krets til vanlig. Befolkningsdata finnes også disaggregert på for eksempel aldersgrupper og/eller kjønn.
4. Gjøre tilsvarende som i punkt 3 for hyttebefolkning ved å legge til kretser der fritidsboliger er lokalisert (fra Matrikkelen) og estimere hyttebefolkningen. For å estimere omfang av dagens hyttebrukere har vi brukt gjennomsnittlige tall om hyttebelegg og hyttebruk (døgn) fra INNOMETS spørreundersøkelsen – Se tabell 3.2 i rapporten til INNOMET-prosjektet ([TØI-rapport 2018/2024](#))
→ Beregne andel av befolkning (i alt eller etter befolkningsgrupper) som bor innen visse reiseavstander og/eller reisetider til nærmeste utvalg av tjenestekategorier (eksempel D)
5. Legge til estimert framtidig fastboende og hyttebefolkning ut ifra befolkningsframskrivninger og planlagt hyttebygging

Databehov for metode bak eksempler D-E

Det sentrale virksomhets og foretaksregisteret (VoF). Dette registeret dekker alle foretak og virksomheter i offentlig og privat sektor i Norge og er dermed et heldekkende register som utgjør en felles populasjon for den økonomiske og næringsmessige statistikken i Norge. På hver enhet er det registrert data om geografiske plassering (post og forretningsadresse, kommunenummer og grunnkrets), virksomhetstypen (næringskode, organisasjonsform), sektortilhørighet (f.eks. offentlig eller privat) og antall ansatte.

Transportøkonomisk institutts **database/matrise med reisetider** (med ulike transportmidler) **og reiseavstander** langs vei mellom alle grunnkretser i Norge. Denne databasen har benyttet **Matrikkelen** til Statens kartverker for å etablere et geografisk tyngdepunkt i hver grunnkrets ut fra bygningsmassen. Deretter er dette tyngdepunktet «snappet» i et GIS-system til nærmeste kjørbare vei gitt av det nasjonale registeret over alle kjørbare veier over 50 meter, **Elveg**. Elveg inneholder også informasjon om skiltet hastighet for alle veier, slik at en kan beregne reisetid mellom grunnkretsene.

Registerdata tilgjengelig gjennom Statistisk Sentralbyrås statistikkbank

- *Befolkningsstatistikk.* Data på grunnkrets- og kommunenivå om bosatte per (tabell 04317) og tilsvarende data fordelt på alders- og kjønns (tabell 04362)
- *Bygningsmasse.* Data om hytter og boliger brukt som fritidseiendommer (tabell 03174)

Ressurser og kompetanser som trenges for metoden bak eksempler D-E

- Metoden krever forholdsvis mye bearbeiding av data (TØIs reiseavstandsmatrise er ikke offentlig tilgjengelig)
- Kompetanse på kartprogram og kobling av geolokalisert data
- Kompetanse på program for å bearbeide og koble store datafiler, f.eks. SPSS, SAS, R o.l.

Anbefalinger for metode bak eksempler D-E

- Vurder om kommunen har tilstrekkelig ressurser og kompetanser for å forberede data som trengs og til å gjennomføre selve analysen. Hvis ikke, vurderer å bestille tilgjengelighetsanalysen eksternt. I bestillingen er det viktig å være oppmerksom på følgende kriterier:
 - Alt data må følge med informasjon om lokalisering på grunnkrets nivå
 - Definere studieområde: er det relevant å ta med nabokommuner og regioner i beregninger?
 - Hvilke tjenester er dere mest interessert i? Hvilke transportmidler bør ses på? Er det kun reisetider med bil eller også gang, kollektiv eller sykkel?
- Vær oppmerksom på at metoden ikke sier noe om forskjeller i reisetider og avstander innenfor hver krets

3. Metoder for reiselivsrelatert verdiskaping (økonomi) og for å overvåke miljømessige, sosiale og kulturelle verdier over tid

Metodene som beskrives her er mest nyttig på en overordnet nivå for å:

- Estimere hvor mye det koster av seg å bruke kommunens ressurser
- Få informasjon om hvordan turistbesøket påvirker lokalsamfunnet som bosted og besøkssted
- Identifisere kostnader som kan oppstå ved å bygge ut areal og videreutvikle reiselivet
- Vurdere gevinster og tap ved reiselivsutvikling

Hvor mye kaster det av seg å bruke kommunens ressurser (arealer, infrastruktur, administrasjon mm) på reiseliv i form av inntekter/lokal verdiskaping, levegrunnlag/arbeidsplasser? Kunnskap om dette er et essensielt beslutningsgrunnlag for kommunens planstrategi med sikte på bærekraftig utvikling av fritidsboligområder og annet reiseliv. Herunder identifisering av utfordringer og muligheter og (eventuell) utarbeidelse av temaplan for næringsutvikling.

PRODUKSJONSVERDI OG VERDISKAPING ETTER OVERNATTINGSFORM (Millioner kroner)	Flå	Krødsherad	Nesbyen	Nore og Uvdal	Sigdal	Norefjell-Reinsjøfjell regionen
Overnatting, servering, aktiviteter, servicetjenester, transport etc	21,7	153,9	25,6	44,1	20,2	265,5
Detaljhandel (dagligvarer, klær, sportsutstyr, drivstoff etc)	1,2	8,5	1,4	2,4	1,1	14,7
Sum produksjonsverdi knyttet til kommersiell overnatting	22,9	162,4	27,0	46,5	21,3	280,2
Detaljhandel (dagligvarer, klær, sportsutstyr, drivstoff, inventar/byggevarer etc)	20,1	17,6	36,7	45,4	48,4	168,2
Servering, aktiviteter, servicetjenester	9,9	11,1	23,2	33,3	30,6	108,1
Håndverker/entreprenørtjenester, vaktmestertjeneste mv.	61,4	52,3	108,7	131,5	143,4	497,3
Sum produksjonsverdi knyttet til fritidsboligturisme	91,4	81,0	168,6	210,2	222,4	773,6
Sum direkte produksjonsverdi overnattende besøkende	114,3	243,5	195,6	256,8	243,7	1053,8
Indirekte virkninger, produksjonsverdi	33,1	70,6	56,7	74,5	70,7	305,6
Sum direkte og indirekte produksjonsvirkninger	147,4	314,1	252,3	331,2	314,4	1359,4
Direkte verdiskaping kommersiell overnatting	8,0	56,8	9,4	16,3	7,5	98,1
Direkte verdiskaping fritidsboligturisme	32,0	28,4	59,0	73,6	77,8	270,8
Sum direkte verdiskaping	40,0	85,2	68,4	89,9	85,3	368,8
Indirekte verdiskaping	11,6	24,7	19,9	26,1	24,7	107,0
Sum direkte og indirekte verdiskaping i millioner kroner	51,6	109,9	88,3	115,9	110,0	475,8

Metode for beregning av direkte produksjonsverdi

Hovedprinsipp: Kombinere data fra etterspørselssiden (antall overnattinger og forbruk per overnatting) og data fra tilbudssiden (omsetnings- og verdiskapingsdata på foretaksnivå og detaljhandelsstatistikk fra SSB)

Tilnærming fra etterspørselssiden:

Fritidsboliger:

- Beregne antall overnattinger ut fra antall fritidsboliger og (helst lokale) data om bruksomfang per fritidsbolig.
- Multiplisere antall overnattinger med (helst lokale) data om forbruk i kommunen per overnatting (eksklusive mva)
- Multiplisere antall fritidsboliger med (helst lokale) data for årlige utgifter til eie, vedlikehold mm per fritidsbolig (eksklusive mva)

Kommersiell overnatting:

- Hente tall for overnattinger i hotell, camping og hyttegrender fra SSBs overnattingsstatistikk, og gjøre beregninger/anslag der det mangler tall for enkelte kommuner.
- Multiplisere antall overnattinger med data om forbruk per overnatting (eksklusive mva)

Overnattingsstatistikk på kommunenivå mangler blant annet oppsplitting etter overnattingstype, og enkelte kommuner er slått sammen, noe som gir behov for å gjøre ekstra beregninger og anslag. Mer om dette kan du lese i rapporten til INNOMET-prosjektet – [TØI-rapport 2018/2024](#)

Tilnærming fra tilbudssiden

Regnskapsdata fra Brønnøysundregistrene: Hente ut omsetningsdata og verdiskapingsdata for bedrifter innen aktuelle næringskoder (overnatting, servering, aktiviteter/opplevelser, transport etc) fra foretak med offentliggjorte regnskap (i hovedsak aksjeselskaper).

Detaljhandelsdata fra SSB: Analysere omsetningstall etter hovedbransje med sikte på å skille mellom reiselivsrelatert omsetning og omsetning til fastboende i kommunen og regionen.

Du kan lese mer om begrensninger og forutsetninger som må gjøres ved bruk av tilbudssidedata i rapporten til INNOMET-prosjektet – [TØI-rapport 2018/2024](#).

Metode for beregning av indirekte produksjonsvirkninger og verdiskaping

Indirekte produksjonsverdi beregnes ved å gange direkte produksjonsverdi med en multiplikator (som normalt beregnes i en såkalt kryssløpsmodell). Her har vi brukt en PANDA-modellbasert multiplikator beregnet til 1,29 fra en ringvirkningsanalyse for regionene i Buskerud i 2010 ([TØI-rapport 1175/2011](#)) (Farstad & Dybedal, 2011a). Dette betyr at for hver krone i produksjonsverdi som oppstår som følge av turistenes etterspørsel etter varer og tjenester skapes en indirekte produksjonsverdi på 29 øre (i tillegg).

Reiselivsrelatert verdiskaping Vi har valgt å bruke tall for verdiskapingsandel av produksjonsverdi i 129 reiselivsbedrifter i Hallingdal, basert på regnskapsdata fra 2021. Verdiskapningsandelen ble beregnet til 35 prosent (av produksjonsverdi). Dette nøkkeltallet er hentet fra en rapport for regionrådet for Hallingdal i 2022 (Dybedal & Landa-Mata, 2022).

Du kan lese mer om metodene i rapporten til INNOMET-prosjektet – [TØI-rapport 2018/2024](#).

Datagrunnlaget for estimering av forbruk, produksjonsverdi og verdiskaping

Estimering av produksjonsverdi og verdiskaping krever gode data på lokalt og/eller regionalt nivå – både fra etterspørselssiden og tilbudssiden. Det er per dato i praksis tre hovedtyper av tilgjengelige data/datakilder som kan stilles sammen for å kunne gi anslag på verdiskaping:

Registerdata tilgjengelig gjennom Statistikkens Sentralbyrå (statistikkbanken eller bestilling)

- *Overnattingsstatistikk*. Data på kommunenivå om overnattinger på kommersielle overnattingsvirksomheter etter måned og gjestene sitt bostedsland (tabell 12895). Denne statistikken skiller ikke mellom hoteller og camping/hyttegjeng på kommunenivå, Flå og Krødsherad er slått sammen, og det er lite statistikk for Sigdal (færre enn tre foretak i kommunen de fleste måneder)
- *Bygningsmasse*. Data om hytter og boliger brukt som fritidseiendommer (tabell 03174) per 1.1 hvert år
- *Omsetning i detaljhandel (NACE kode 47 og undergrupper med minst tre foretak)*. Må bestilles/kjøpes særskilt fra SSB på kommunenivå

Data fra lokale undersøkelser om bruk av fritidsboliger og utgifter til bruk og eie av fritidsbolig:

- Norsk Turistutvikling AS Lillehammer: (1) Fritidsboligundersøkelse 2015 i Nore og Uvdal. (2) Fritidsboligundersøkelse i Flå kommune 2017.
- Visit Norefjell (2021): Brukerundersøkelse/gjesteundersøkelse i Norefjellsregionen 2020.
- Regionrådet for Hallingdal (2022): Gjeste- og hytteundersøkelser i Nesbyen, Gol, Ål og Hemsedal 2022

Kvalitet på og tilgang til lokale surveydata vil variere, men disse gir viktig innsikt og er et bedre alternativ enn å kun bruke gjennomsnittstall fra for eksempel nasjonale undersøkelser

Forbruksdata fra undersøkelser på fylkesnivå/nasjonalt nivå:

- Nasjonal ferie- og forbruksundersøkelse sommeren 2008 og vinteren 2009. [TØI-rapport 1092/2010](#) (Farstad og Dybedal, 2010) og [TØI-rapport 1119/2010](#) (Farstad og Dybedal, 2011b)
- Innovasjon Norge: Turistundersøkelsen 2019 (IN 2019)/Innovasjon Norge forbrukskalkulator (IN 2024)

Ressurser og kompetanse som behøves for metode brukt i beregningene av produksjonsverdi og verdiskaping

Metodene som er brukt er relativt forenklete, og det kreves mer ressurser og kunnskap for at de aktuelle metodene som er brukt skal gi mer robuste og presise resultater. Nesten alle typer data anvendt i de foreslåtte beregningsmetodene er offentlig tilgjengelige (SSB eller lokale undersøkelser). Presisjonsnivået i økonomiske analyser på kommunenivå påvirkes imidlertid av svakheter og mangler i både overnattings-, forbruks-, og omsetnings- og detaljhandelsdata (se rapporten til INNOMET prosjektet) – [TØI-rapport 2018/2024](#)

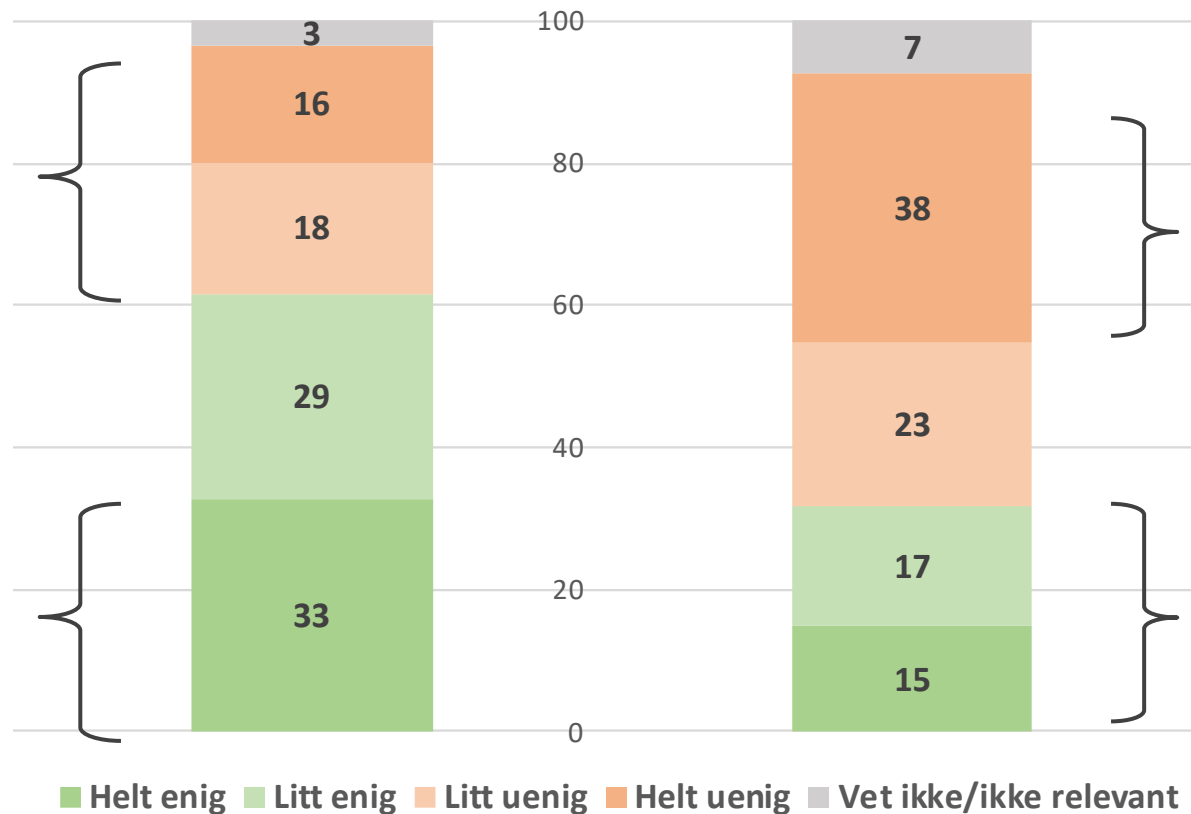
Anbefalinger

- Vektlegge nødvendigheten av å utnytte lokal kunnskap, og å styrke lokalt datatilfang for å supplere svakheter i eksisterende offentlig kunnskapsgrunnlag. Dette gjelder spesielt
 - overnattings- og forbruksdata knyttet til fritidsboligsektoren
 - kunnskap om lokale og regionale handelsmønstre, for å kunne utnytte detaljhandelsdataene fra SSB.
- Utnytte berøringspunkter med Innovasjon Norges kriterier for sertifisering som bærekraftig reisemål, det vil si å utnytte fordeler ved samordning av databehov for sertifisering og for forvaltning generelt.
- Etablere forvaltningsrelevante tidsserier for økonomiske data om reiselivet på bakgrunn av datainnsamlingen knyttet til den periodiske oppdateringen av kunnskap til resertifiseringen som bærekraftig reisemål.

Hva tenker fastboende om hvordan turistbesøket påvirker bolyst og boattraktivitet i kommunen?

Dette spørsmålet har relevans for de fleste *temaområder i kommunens planer* og for *løpende forvaltning*. Dersom betydelige andeler av fastboende uttrykker negative holdninger til turistbesøket, er det behov for å undersøke hvorfor det er slik og hvordan man kan møte dette. For eksempel gjennom prosesser der kommunen tilrettelegger for en aktiv medvirkning. Videre er det relevant å se på resultater fra økonomisk verdiskapingsanalyse mot effekter på natur og dyreliv, holdninger blant befolkning og andre kostnader som kan oppstå ved å utbygge areal og videreutvikle reiselivet.

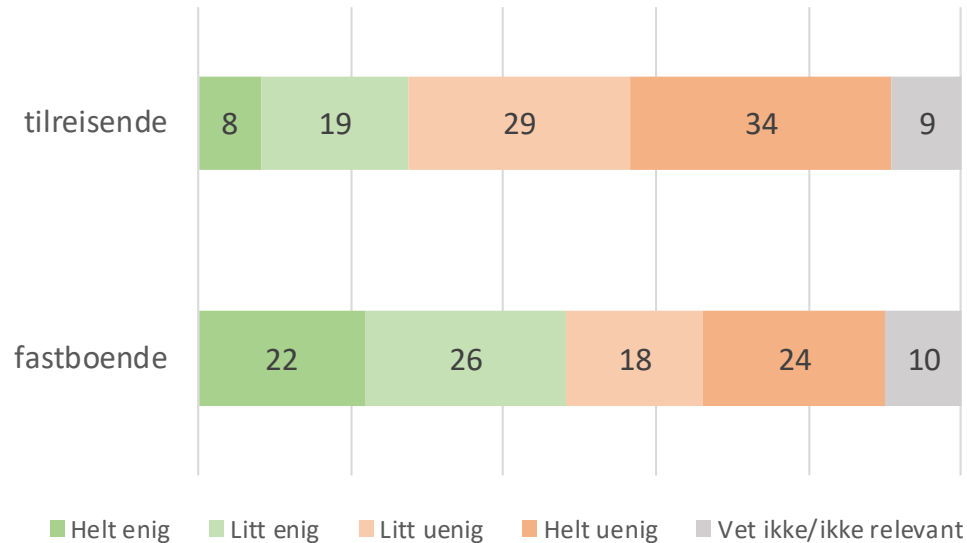
En tredjedel er helt uenig eller litt uenig i at «Det turistbesøket fører med seg av folkeliv, opplevelsestilbud, servicetilbud og aktivitet generelt i kommunen bidrar til å øke lysten til å bo her». Men samtidig er en tredel helt enig i at dette stemmer!

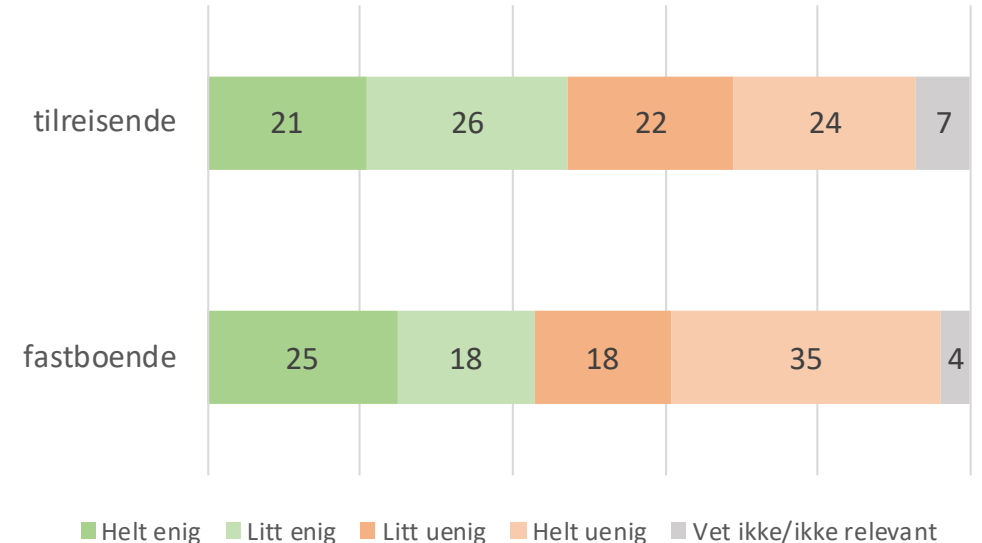
Nesten en tredjedel er helt enig eller litt enig i at «Den lokale kulturen og tilhørigheten jeg føler til bygda blir negativt påvirket av turistbesøket i kommunen». Men samtidig er 38 prosent helt uenig i dette!

Finner vi noen forskjeller i hvordan fastboende og besøkende vurderer at turistbesøket i kommunen påvirker deres opplevelser?

I arbeid med *planstrategi*, *kommuneplanen* eller konkrete *temaplaner*, er det også relevant å undersøke om fastboende og besøkende har ulike opplevelser av samme aspekter, som for eksempel trengsel og stedsattraktivitet. På denne måten kan man lettere avdekke utfordringer og iverksette målrettede tiltak for å unngå konflikter.

En betydelig større andel av fastboende enn tilreisende er helt enige eller litt enige i at «Jeg har opplevd trengsel i noen av naturområdene på fjellet»

En relativt stor andel blant både fastboende og tilreisende er helt eller litt enige i at «Fortsatt vekst i antall turister vil gjøre det mindre attraktivt for meg å bo i kommunen/besøke kommunen i fremtiden»

Metode for overvåking av miljømessige, sosiale og kulturelle verdier over tid

- Data bak eksemplene kommer fra en spørreundersøkelse blant fastboende og besøkende som ble gjennomført i 2023 (juni-oktober). I alt deltok 201 fastboende, 465 fritidsboligbrukere og 53 andre overnattingsgjester.
- Spørreskjema ble utformet med utgangspunkt i kunnskapsbehov på ulike felter (handelsmønstre, tjenesteyting, besøksadferd/fritidsboligbruk) og ble utviklet i god dialog med samarbeidspartnere.
- Spørreskjemaet ble utformet slik at det kunne anvendes i alle deltakende kommuner for å hente informasjon fra både fastboende og besøkende i hver av kommunene.
- Spørreskjema ble tilgjengeliggjort gjennom en digital lenke/QR-kode som ble distribuert både fysisk og digitalt. I tillegg kjørte Visit Norefjell to kampanjer i sosiale medier: en i sommerferien og en i forbindelse med høstferie. Lenkene til spørreundersøkelsen ble også formidlet via Transportøkonomisk institutts nettsider om prosjektet.
- Utfordringer med distribusjon av skjema medførte noen svakheter i datamaterialet (antall svar, utvalgsskjevheter), og vi kommer med noen anbefalinger om hvordan disse kan omgås på [side 66](#).

Du kan lese mer om spørreskjemadesign, utvalg og resultater i rapporten til INNOMET-prosjektet – [TØI-rapport 2018/2024](#).

Databehov for overvåking av miljømessige, sosiale og kulturelle verdier over tid

Nedenfor er det listet opp de temaene vi anser som de mest relevante å få kunnskap om når det gjelder fastboendes og tilreisendes holdninger til hvordan turistbesøket påvirker lokalsamfunnet som bosted og besøkssted

- Påvirkning av boattraktivitet og bolyst generelt
- Hvordan lokal kultur, stedsfølelse og -identitet påvirkes
- Påvirkning av stedsattraktivitet generelt (som besøkssted)
- Ulemper i form av økt trengsel økt trafikk, støy, etc.
- Natur og friluftsliv; naturtilgjengelighet, naturopplevelse og bevaring i eget nærområde/besøksområde
- Synspunkter på framtidig utvikling av reiselivet.

Et hovedpoeng med slike undersøkelser kan være å følge med på endringer i disse andelene over tid, hvordan andelen enige (eller uenige) ligger i forhold til omforente terskelverdier på de enkelte temaområdene.

Ressurser og kompetanse for overvåking av miljømessige, sosiale og kulturelle verdier over tid

Metoden krever digital og generell kompetanse for utvikling og distribusjon av spørreskjemaer.

Det kreves betydelige ressurser for å utvikle spørreskjema, mobilisere nøkkelaktører i distribusjon av skjema og å sikre representativitet i rekrutteringen av deltakere. Det er avgjørende at kommunen har tilstrekkelige ressurser for å utvikle og gjennomføre periodiske spørreundersøkelser.

Anbefalinger

- Gjøre kritiske vurderinger av hva man ønsker kunnskap om – unngå for mange ulike temaer. Ved for lange skjemaer blir det vanskelig å få komplette og mange nok svar
- Kontinuitet: Gjennomføre periodiske spørreundersøkelser for å følge med på endringer i fastboendes og besøkendes holdninger over tid, og vurdere tiltak hvis en eller flere andeler «helt uenig» eller «helt enig» nærmer seg eller overskrider akseptable verdier
- Undersøke potensiale for å samordne spørreundersøkelsen med andre påløpende spørreundersøkelser. For kommuner som jobber med Innovasjon Norges kriterier for sertifisering som bærekraftig reisemål er det naturlig å knytte spørreundersøkelsen til Innovasjon Norges krav om å gjennomføre egen innbyggerundersøkelse og egen gjesteundersøkelse minst hvert 3. år.
- For å få tilstrekkelig antall svar og å sikre best mulig representativitet: Vurdere å bruke andre rekrutteringsmetoder enn oppfordringer til «selvpåmelding» gjennom sosiale medier og oppslag med QR-koder. For eksempel utsendelse direkte til fritidsboligeiere (husstandsadresse), og intervjuer ved overnattingssteder og handelssentra (tilfeldig seleksjon).

4. Ytterligere ressurser og veiledningsmateriale

Tema	Avsender	Tittel	Lenke
Besøksforvaltning	Distriktssenteret	Besøksforvaltning som verktøy for bærekraftig utvikling (temaside)	Besøksforvaltning som verktøy for bærekraftig utvikling – Distriktssenteret
Besøksforvaltning	Miljødirektoratet	Besøksforvaltning i norske verneområder	Besøksforvaltning i norske verneområder
Besøksforvaltning	Miljødirektoratet	Besøksforvaltning i mye besøkte naturområder	Besøksforvaltning i mye besøkte naturområder - Miljødirektoratet (miljodirektoratet.no)
Besøksforvaltning	NINA	Tradisjon og destinasjon - en studie av fritidsboliger, ferdsel og fremtidsbilder på Hardangervidda	NINA Brage: Tradisjon og destinasjon - en studie av fritidsboliger, ferdsel og fremtidsbilder på Hardangervidda
Besøksforvaltning	Nordland fylkeskommune	Besøksforvaltning (temaside)	Besøksforvaltning inn i planarbeid - Besøksforvaltning (nfk.no)
Besøksforvaltning	Visit Norway	Reiselivets håndteringsevne	Reiselivets håndteringsevne (visitnorway.com)
Medvirkning	Buskerud fylkeskommune	Veileder for medvirkning	Veileder for medvirkning - Buskerud fylkeskommune (bfk.no)
Medvirkning	Distriktssenteret	Verktøykasse for medvirkning i utviklingsprosesser	verktoykasse-for-medvirkning-i-utviklingsprosesser.pdf (distriktssenteret.no)
Medvirkning	Nordland fylkeskommune	Kræsjkurs i besøksforvaltning	PowerPoint-presentasjon (ks.no)
Medvirkning	Regjeringen	Veileder i medvirkning	h2302b veileder medvirkning.pdf (regjeringen.no)
Medvirkning	Tverga	Veilederen for bedre medvirkning	Praktiske metoder - Tverga

Tema	Avsender	Tittel	Lenke
Planlegging	Buskerud fylkeskommune	Arealregnskap	Veileder - Arealregnskap (arctis.com)
Planlegging	Buskerud fylkeskommune	Regional plan for Norefjell – Reinsjøfjell 2020-2035	Regionale planer - Buskerud fylkeskommune (bfk.no)
Planlegging	Buskerud fylkeskommune	Regional plan for areal- og transport i Buskerudbyen 2013-2023	Regionale planer - Buskerud fylkeskommune (bfk.no)
Planlegging	Buskerud fylkeskommune	Planveiledning (temaside)	Planveiledning - Buskerud fylkeskommune (bfk.no)
Planlegging	Buskerud næringshage	Veileder for bærekraftig hytteutvikling	Norges mest bærekraftige hyttefelt - Buskerud Næringshage (nhage.com)
Planlegging	Distriktssenteret	Strategisk kommuneplanlegging for distriktskommuner	Enkel planlegging
Planlegging	Kommunal- og distriktsdepartementet	Arealregnskap i kommuneplan	Arealregnskap i kommuneplan - Kommunal- og distriktsdepartementet
Planlegging	Kommunal- og distriktsdepartementet	Rettleiar om planlegging av fritidsbustader	Rettleiar om planlegging av fritidsbustader - regjeringen.no
Planlegging	Kommunal- og distriktsdepartementet	Veileder. Kommuneplanens arealdel	Kommuneplanens arealdel - regjeringen.no
Planlegging	Miljødirektoratet	Veileder: Kommunedelplaner for naturmangfold	Veileder - Kommunedelplaner for naturmangfold - Miljødirektoratet
Planlegging	Miljødirektoratet	Veileder. Kartlegge og verdsette friluftslivsområder	Kartlegge og verdsette friluftslivsområder - Miljødirektoratet

Tema	Avsender	Tittel	Lenke
Planlegging	Miljødirektoratet	Veileder. Plan for friluftslivets ferdselsårer	Plan for friluftslivets ferdselsårer - Miljødirektoratet (miljodirektoratet.no)
Planlegging	Miljødirektoratet	Naturvennlig tilrettelegging	Naturvennlig tilrettelegging for friluftsliv - Miljødirektoratet (miljodirektoratet.no)
Planlegging	Regjeringen	Planlegging etter plan- og bygningsloven (temaside)	Planlegging - regjeringen.no
Planlegging	Friluftsrådernes Landsforbund	Veileder. Etablering av friluftsporter	Friluftsporter - Friluftsrådernes Landsforbund (friluftsrad-no.herokuapp.com)
Stedsutvikling	Distriktssenteret	Distriktssenteret. Kompetansesenter for distriktutvikling	Distriktssenteret - Kompetansesenter for distriktutvikling
Stedsutvikling	Distriktssenteret	Tettstedspakker for attraktiv, inkluderende og klimavennlig stedsutvikling (temaside)	Tettstedspakker for attraktiv, inkluderende og klimavennlig stedsutvikling – Distriktssenteret
Stedsutvikling	Regjeringen	By- og stedsutvikling (temaside)	By- og stedsutvikling - regjeringen.no
Tursti	Miljødirektoratet	Søke om autorisasjon som Nasjonal turiststi	Søke om autorisasjon som nasjonal turiststi - Miljødirektoratet (miljodirektoratet.no)
Tursti	Miljødirektoratet	Stiskulen	Stiskulen - Miljødirektoratet (miljodirektoratet.no)
Tursti	DNT, Innovasjon Norge, Friluftsrådernes Landsforbund	Skilting	Skiltmanual – Merkehåndboka (merkehandboka.no)

Spørsmål?

For mer informasjon om veilederen
eller prosjektet, eller ved annen
interesse, kontakt:

Iratxe Landa-Mata

ilm@toi.no

467 79 204

Referanser

- Blumenrath, S., Simensen, T. & Nowell, M. (2022). *Kartlegging av tomtereserver for fritidsbolig i Norge*. (NINA rapport 2171). Norsk institutt for naturforskning. <https://brage.nina.no/nina-xmlui/handle/11250/3027391>
- Clemetsen, Morten; Stokke, Knut Bjørn (2014). Landskapsressursanalyse: Regionalt utviklingsverktøy for landskap og lokalsamfunn. PLAN 2014 (6) s. 50-53
- Clemetsen, M., K.B. Stokke, J. Barane & T. Haraldseid (2021). From tourist destination to local meeting place: enhancing visitor experiences and social resilience in rural communities. In: Fredman, P. & J.V. Haukeland (red.). *Nordic Perspectives on Nature-based Tourism – from place-based resources to value-added experiences*. Edward Elgar.
- Dybedal, P. & Landa-Mata, I. (2022). Arbeidsdokument 51924-2022. Verdi- og ringvirkningsanalyse for reiselivet i Hallingdal. Oslo: Transportøkonomisk institutt
- Farstad, E. & Dybedal, P. (2010): Nasjonal ferie- og forbruksundersøkelse sommeren 2008. TOURIMPACT rapport nr 1, TØI-rapport 1092/2010.
- Farstad, E. & Dybedal, P. (2011a): Økonomiske virkninger av reiseliv i Buskerud i 2010. TØI-rapport 1175/2011)
- Farstad, E. & Dybedal, P. (2011b): Nasjonal ferie- og forbruksundersøkelse vinteren 2009. TOURIMPACT rapport nr 2, TØI-rapport 1119/2010.
- Hagen, D., Eide, N., Evju, M., Gundersen, V., Stokke, B., Vistad, O., Rød-Eriksen, L., Olsen, S. & Fangel, K. (2019). Håndbok: Sårbarhetsvurdering av ferdselslokaliteter i verneområder, for vegetasjon og dyreliv. NINA Temahefte nr 73. Norsk institutt for naturforskning(NINA), Trondheim.
- Haukeland, J. V., Dybedal, P., Landa-Mata, I., Gundersen, F., & Stokke, K.B. (2021). Covid-19 og reiselivet i Hallingdal. En pilotstudie av effektene av koronapandemien i 2020. Oslo: TØI-rapport 1833, <https://www.toi.no/publications/covid-19-and-tourism-in-hallingdal-a-pilot-study-of-the-corona-virus-pandemic-in-the-hallingdal-region-in-2020-article36844-29.html>
- Landa-Mata, I., Dybedal, P., Gundersen, V., Knapskog, M., Gundersen, F., Haukeland, J. V., Stokke, K. B., Stange, E., Rustad Pettersen, G. (2024). Innovativ metodikk for integrering av besøksforvaltning i regionalt og kommunalt plan og utviklingsarbeid. [TØI-rapport 2018/2024](#). Oslo: Transportøkonomisk institutt
- IN. (2019). Turistundersøkelsen – Årsrapport - 2019. Innovasjon Norge
- IN. (2024). Innovasjon Norge forbrukskalkulator, <https://business.visitnorway.com/no/forbrukskalkulator/>
- Kommunal- og distriktsdepartementet (2022). Veileder. Kommuneplanens arealdel. <https://www.regjeringen.no/contentassets/135bf8fa9f264d7b86700a7711863578/no/pdfs/h-2481-b-kommuneplanens-arealdel.pdf>
- Kommunal- og distriktsdepartementet (2024, 9. januar). *Europarådets landskapskonvensjon*. https://www.regjeringen.no/no/tema/kommuner-og-regioner/by_stedsutvikling/landskapskonvensjonen/id410080/
- Lundberg, A. K., Gundersen, V., Fauchald, O. K., Vistad, O. I., Fedreheim, G. E., Bardal, K. G. & A. Gjertsen. (2021). Evaluering av forvaltningsordning for nasjonalparker og andre store verneområder. NF rapport nr: 01/2021.
- Menon (2023, 16. november): *Menons prognoser for norsk reiseliv mot 2023*. <https://www.menon.no/menons-prognoser-for-norsk-reiseliv-mot-2030/>
- Nordland fylkeskommune (2019): *Pilotprosjektet på besøksforvaltning. Underveisrapport 2019*. <https://www.nfk.no/besoksforvaltning/f/p31/i75cb6d4c-f7d7-4939-8f29-9fa9afa07f53/underveisrapport-pilotprosjekt-besoksforvaltning.pdf>
- Nordland fylkeskommune (2021). «Presentasjon Cillian Murphy.» [https://www.nfk.no/besoksforvaltning/delprosjekter/rapporter-og-foredrag/cillian-murphy-whose-place-is-it-anyway.31844.aspx,lest 08.11.23](https://www.nfk.no/besoksforvaltning/delprosjekter/rapporter-og-foredrag/cillian-murphy-whose-place-is-it-anyway.31844.aspx,lest%2008.11.23) .
- Norsk Turistutvikling AS Lillehammer (2017): Fritidsboligundersøkelse i Flå kommune.
- NOU 2023:10 (2023). *Leve og oppleve. Reisemål for en bærekraftig framtid*. Nærings- og fiskeridepartementet.
- Plan- og bygningsloven (2008). Lov om planlegging og byggesaksbehandling (LOV-2008-06-27-71). Lovdata: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2008-06-27-71>
- Regionrådet for Hallingdal (2022): Gjeste- og hytteundersøkelser i Nesbyen, Gol, Ål og Hemsedal 2022
- Sharpley, r. & Sharpley, J. (1997). *Rural tourism. An introduction*. International Thomson Business Press.
- Stange, E., Gundersen, V., Simensen, T. & F. Frassinelli. 2024. Ferdsel fra hytter i villreinområdet Norefjell-Reinsjøfjell. Analyse av Strava data, villreinens arealbruk og tomterese. NINA-Rapport. Norsk Institutt for Naturforskning

- Stokke, K. B., Haukeland, J. V. & Clemetsen, M. (2016). Koordinert besøksforvaltning som redskap for bærekraftig reiselivsutvikling. En casestudie av Nærøyfjordområdet. Kart og Plan 4-2016
- Stokke, K.B. (2017). «Samarbeid på tvers av vernegrenser». Kronikk i Nationen, 22. november 2017.
- Stokke, K.B., H. Lykkja, A-H. Hansen, J.V. Haukeland, I-L. Saglie og M. Clemetsen (2023). *Bærekraftig og bruksretta besøksforvaltning – erfaringer fra kommunal planlegging i Nordland*. I Plan 4, 2023, 38-47.
- Vågan kommune (2023, 21. desember). *Kommunal planlegging*. <https://vagan.kommune.no/kommunal-planlegging/>
- Visit Norefjell (2021): Brukerundersøkelse/gjesteundersøkelse i Norefjellsregionen 2020. Resultater publisert i regneark.